Tage Tapper

BÖCKERNAS KUMLA

ALGOT DOHLWITZ BOKHANDEL - KUMLA

Tage Tapper

BÖCKERNAS KUMLA

ALGOT DOHLWITZ BOKHANDEL
KUMLA 1959

OMSLAGSTECKNING
Walter Holmström,

TYPOGRAFI
Gunnar Helander

PDF-bearbetning 2020
Rune Tapper

KOMMANDITBOLAGET KUMLA TRYCKERI
1959

INNEHÅLL

FÖRORD	7
KUMLA I LITTERATUREN	9
BIBLIOTEKEN I KUMLABYGDEN	37
BOKHANDEL OCH BOKUTGIVNING I KUMLA	47
EFTERSKRIFT	65
KÄLLOR OCH LITTERATUR	66
PERSONREGISTER	69

Boken är människoandens högsta uttryck. Först genom boken kommer kulturen i världen, och genom boken blir kulturen tillgänglig för alla. Boken är livets högsta goda för kulturmänniskan, som icke lever av bröd allenast utan av tankens, vetandets och skönhetens ädlare livgivande krafter, riktande våra blickar mot stjärnorna och vår vilja mot ouppnåeliga ideal. Vill jag lära känna verkligheten går jag genaste vägen genom böckerna. Vill jag fly verkligheten, drömma och glömma, har jag också böckerna. Vill jag stålsätta mig för livets kamp finns det alltid ett diktverk. Vill jag en avspänning från kampen, sammalunda. Söker jag sällskap, som passar mig, så finns det i böckerna. Söker jag ensamhetens vila, är den lika lättfunnen. Vill jag ha religiös tröst, är den tillstädes, och söker jag i stället kunskap och andligt oberoende, så stå de också till förfogande i mina böcker. Av allt människan skapat är intet underbarare än boken, intet betydelsefullare.

Böckernas lov av Z. HÖGLUND,

Social-Demokraten 1937

FÖRORD

När ett företag firar jubileum är det inte ovanligt att detta sker med en minnesskrift. Nära till hands ligger detta för en bokhandlare, som levt större delen av sitt liv i böckernas värld.

Två av kapitlen i denna lilla skrift har författaren, kommunalkamrer Tage Tapper, ursprungligen framfört som kåserier på bibliotekarieträffar, som jag traditionsenligt det senaste decenniet anordnat varje höst i min bokhandel.

Till alla bokvänner i Kumla och Kumlabygden överlämnas denna skrift som ett tack för de trettio år, som jag och min bokhandel fått åtnjuta Ert förtroende och — i många fall — Er vänskap.

Kumla i november 1959.

ALGOT DOHLWITZ

KUMLA I LITTERATUREN

Litteraturhistorikerna av facket har länge varit roade av att identifiera "diktens städer". Örebro och Västerås har fått dela på äran från Hjalmar Bergmans Vadköping; Härnösand är Ludvig Nordströms Öbacka; Vänersborg är Birger Sjöbergs Lilla Paris; Strängnäs är Berit Spongs Sjövinkel osv.

Utan att vara litteraturdoktor, kan man i amatörmässig anspråkslöshet undersöka om inte även Kumla och Kumla-borna finnes representerade i skönlitteraturen. Undertecknad har under någon tid intresserat sig för detta spörsmål och vill här nedan presentera Kumla sådant det framställes i *skönlitteraturen.* Att göra en genomgång av facklitteraturen i samma syftemål är minst sagt en femårsplan som skrivaren gärna överlåter åt någon annan mera kvalificerad person med möjlighet att utge en större bokkatalog.

Vilken är vår första litteratur, och när nämnes första gången en Kumlabo? Ja, vår äldsta svenska "litteratur", om denna benämning får användas, är runstenarna. En sådan finns i Vesta i Kumla socken och dess text har av professor Sven B. F. Jansson uttytts till: "— — — reste sten denna efter Ärnbjörn, maken sin". Ett första namn — kvinnan som reste stenen — är utplånat under århundradenas lopp. Men Ärnbjörn hette han, den första namngivna Kumlabon vars namn bevarats på ett sandstensblock ända sedan 10-hundratalet.

Under medeltiden skrevs inte många svenska böcker och näppeligen någon skönlitteratur. Det kan dock nämnas att i Kumla skrevs en räkenskapsbok för kyrkan och i utgåvan som ombesörjdes av Kumla-sonen Jonas Samzelius citerar vi en vers ur "Elisifs visa":

> De färdas så fram i fullo godt mak
> Til Kumlabo Klöster de rida,
> De budo Herr Hugo i Klösteret war,
> Han vill dem tilsammans via.

Denna visa ansågs länge medeltida men avslöjades under 1800-talet som en — i sig själv utmärkt — förfalskning av Johan Göstaf Hallman. Dessförinnan hade den givit upphov till mycket kannstöperier om "Kumlabo kloster", som en del ville förlägga till Hörsta, medan andra ansåg att Kumblaboda var en felskrivning för Ramundeboda.

Samzelius citerar också efter Johannes Bureus i en uppsats i Till hembygden 1949 en vers från en medeltida kyrkklocka i Kumla kyrka om Tyrgils, Kumlas eget skyddshelgon:

> På Kumla klocka i Nerike står
>
> Ecclesiae tutor Tirgille funde precatus ut
> presens status sit Christo fine beatus
> den kalla de Sancte Tyrgils, har der fordom warit en kyrkewerd.

Tolkat av Samzelius:

> O Tyrgils, kyrkans beskyddare, utgjut böner att det närvarande tillståndet må vara välsignat i Kristus intill änden.

Vid slutet av medeltiden är det Engelbrekt, som är den stora gestalten i Sveriges och inte minst Närkes historia. Han passerade Kumla flera gånger på sina färder genom mellansverige och C. Georg Starbäck har i sin roman Engelbrekt Engelbrektsson, som utkom på 1860-talet skildrat ett av dessa tillfällen. Det handlar

"— — — reste sten denna efter Ärnbjörn, maken sin" står det på denna runsten i Vesta, Kumla, enligt professor Sven B. F. Jansson. Runorna är vår äldsta skrift och Ärnbjörn är den första namngivna Kumlabo, som förekommer i skrift.

om väpnaren Belgsting på hans vandring från Västergötland och upp till Örebro.

Just i soluppgången den 3 maj på morgonen kom han fram söder om Ekeby mosse och gick emot den ås, som öster om mossen sträcker sig i nordlig riktning från Kumla ända fram till Örebro. På denna ås gick vägen norrut, och i den tidiga morgonstunden vågade sig Belgsting fram på denna, hvarifrån han hade en vidsträckt utsigt öfver landet rundt omkring. Norrut såg han Mosås kyrka och österut Mosjön. Han närmade sig stranden av denna, för att se till, om han der kunde finna en båt, enär han i annat fall hade att välja på den farliga vandringen utefter den nämnde

åsen eller också att kringgå Ekeby mosse och vester om denna nalkas Örebro.

Med fasta steg gick han åter över åsen och nedåt Ekeby, för att därifrån över Täby hinna Örebro.

Femtonhundratalet har mig veterligen inte efterlämnat något spår i skönlitteraturen om Kumla och sextonhundratalet efterlämnar främst berättelserna om den predikande prästdottern Margareta från Kumla, som slutade med att hon på kung Gustaf II Adolfs order kastades i fängelse på Örebro slott.

Sjuttonhundratalets största skald heter Carl Mikael Bellman och han har inte bara skrivit om Fiskartorpet, Djurgården och Haga utan även om Närke. Han umgicks med herrskapet på Tjälvesta och i ett brev till Schyttes på Tjälvesta den 2 oktober 1792 finnes en dikt som skildrar resan från Tjälvesta till Stockholm ur vilken vi citerar versen om Kumla:

Ifrån Tjälvestad man for
och till Blackstad sent anlände.
Där tyvärr oss alla hände,
att vi miste våra skor.
Måste således skorna låna
av de arma hästarna
och — mesericordia -
stulta fram med bara tårna.

På den tiden blev man tydligen av med skor i Kumla; senare har det ju blivit tvärtom att många människor fått sina skor just från Kumla.

Blacksta gästgivaregård — belägen efter den gamla Eriksgatan — var ett av alla resande frekventerat ställe. Det omtalas ofta, men här skall citeras en dikt av prosten E. J. Andersson i Hallsberg, kallad Kungsskjutsen:

Men där på vägen, — dit min blick nu förs
i ständig brokig växling livet rörs.
Där ser jag mången sina färder fara,
båd' hög och låg, en blandad mänskoskara.

Berömda samtida: Johan Olov Wallin, Frans Mikael Franzén, Jöns Jakob Berzelius, Erik Gustaf Geijer och Esaias Tegnér. Oljemåning av professor J. G. Sandberg 1843 på Gripsholms slott.

Den stora allfarvägen löper där pulsådern, som från landets hjärta bär. Där böljar fram en våg från stora världen med dämpat sorl från bullret och från flärden och all den ävlan, som därute bor bland tidens barn men här ej märks så stor. Jag mången färdeman där finner vandra, kramhandlar'n, gesäll'n och många andra.

Och skjutsar rulla, enbet eller par, en färdas sakta, fort en annan far. Där ilar diligensen på sin stråt med resande och post vid hornets låt.

Där ses en rankig hållskjuts framåt hasta från Blacksta, där den en stund fått rasta, och där man ser ett ståtligt ekipage en herrgårdsskjuts, som här har sin passage och se nu reser kungen själv där fram, se där går "kungsskjuts" i ett moln av damm, och folket hurrar och sin glädje visar, blott bygdens pålle ej den resan prisar.

Så bröt då 1800-talet in och vem skall man då tala om, om inte Frans Mikael Franzén, vår stora skald. Malla Silfverstolpe — som mest är känd för sina litterära salonger i Uppsala med Geijer och andra stora samtida — skildrar efter ett besök på Säbylund följande i sina memoarer från år 1816:

Vid Kumla, en halv mil från Säbylund, bodde den älskvärda familjen Franzén, anförd av dennes andra hustru, den behagliga Sophia Wester. Den äldsta dottern Rosina spelade harpa, målade och skrev vers, Henriette deklamerade etc. Dessa familjer hade det kärt tillsammans och mycket roligt. En tidning, kallad "Mera sådant", utgåvo de gemensamt, prydd med små poemer av Franzén och Grafström. Gustaf Lewenhaupt, då han bredvid den sköna Rosina spelade gitarr och sjöng: Elle aait la'.

Efter Martin Lundqvists Kulturglimtar från Kumla i gångna tider citerar vi ur Örebro-Karolinaren november 1952:

Man har talat om detta som ett glädjens hemvist men också som en snillenas akademi. Dit kom nämligen som gäster utom Tegnér även Wallin, Geijer, Atterbom och makarna Lenngren, vilka senare sägas ha varit särskilt efterlängtade. Det var kort sagt en stor del av det dåtida Sveriges andliga elit. Bernhard Elis Malmström, vilken som gosse flera år åtnjöt huld och skydd i det vidhjärtade Franzénska hemmet, talar som vuxen om "herdetjället i Kumla, sångens och skönhetens hem".

Och Grafström, Franzéns måg, har skildrat Franzéns egna reaktioner vid ankomsten till Kumla:

"— — — vid min ditkomst förnyades min glädje över det trevliga hemmet. Den var så mycket större, som den delades av min hustru och mina barn. Dessa begynte dansa omkring det präktiga kastanjeträdet, som stod mitt på gården och nyss slagit ut några av sina störa vita blommor. Ett mörkt åskmoln hade svävat över nejden då vi nalkas prästgården; det var skingrat och himmelen klar då vi inträdde."

Den stora hängbjörken vid inkörsgrinden, fruktträdgården och parken därinvid med sina i flera rader planterade träd — alla dessa den lantliga prästgårdens behag intogo honom.

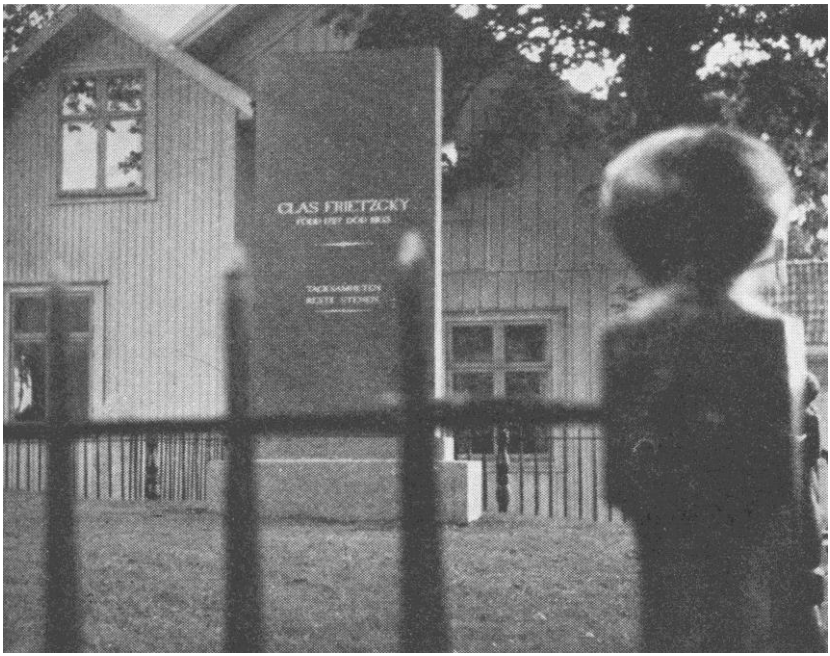

"Väl mången kväll en resande här sporde,
var Frietzky vilar, fosterlandets vän,
i lantlig skygd, omgiven som han borde,
av trogna vänner, trygga odalmän."

Som framgår av dessa citat umgicks Franzen med familjen på Säbylund och en kvinna som han beundrade mycket var Charlotta Elisabet Silfverskiöld f. von Essen till vilken han den 3 januari 1822 skrev en liten dikt ur vilken vi här citerar en strof:

Det bodde en fru i Mosjögård
den frun månde alla berömma.
Hon hade om många en huldrik vård;
en enda hon ville förglömma.
Besvär och bekymmer hon lät henne ha,
och bjöd henne tyst sina plågor fördra.
Vem var det? Hon själv; mot sig allena
så hård, hon ville all ro sig förmena.

Franzén betygade själv att Säbylundsfamiljen Silfverskiöld givit honom "ett rätt begrepp om äkta adlighet".

Än i dag kan vandraren på Kumla kyrkogård läsa den utomordentligt vackra gravskrift, som Franzén författade till makarna Silfverskiölds gravsten på södra delen av kyrkogården:

Begge voro
Han genom verksam medborgerlighet — Hon genom förståndig godhet
Ett stöd, en glädje, en prydnad för orten
Han svensk som denna sten — Hon enkel som denna skrift

Och ett stycke därifrån reser sig den mäktiga stenen över Claes Frietzky med endast tre ord, även de formade av den stora skalden Franzén:

> Tacksamheten reste stenen.

Liksom en dikt vid stenens avtäckning:

> Bland ringa namn, som här förvissna alla, av få bemärkta, snart ej nämnda mer; bland låga kors, som nästa sommar falla och med de stoft, de pryda, trampas ner; Vad reser sig för vård av upphöjd ära? Vad vill dess stolthet i en bortglömd vrå, där mödans trötta barn blott ro begära, tills hög och låg för samma domstol gå?
>
> Väl mången kväll en resande här sporde, var Frietzky vilar, fosterlandets vän, i lantligt skygd, omgiven som han borde, av trogna vänner, trygga odalmän.

Alla de skaldevänner Franzén samlade kring sig bildade nästan en egen liten "Kumlaakademi". Några prov ur deras diktning — som väl mera gällde Franzén än just Kumla — ger ju ett gott prov på dåtidens främsta skalder. Först Franzéns specielle skyddsling Bernhard Elis Malmström som om sin vän och välgörare skriver:

> Ofta en barndomsdröm om herdetjället i Kumla,
> sångens och skönhetens hem, minns jag med tjusning ännu.
> Vitt kringskådelig stod på guldaxböljande slätten
> kyrkan, den åldriga, än Luthersk och hög som en psalm.

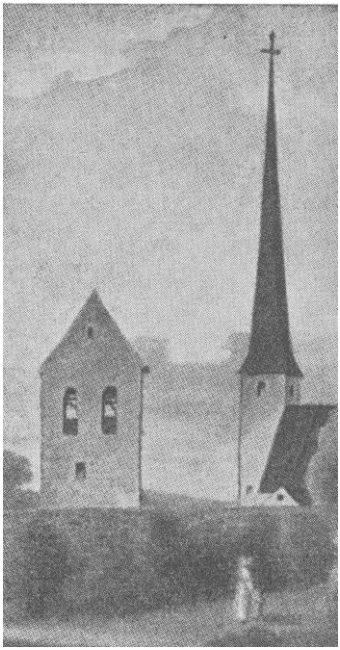

"Vitt kringskådelig stod på guldaxböljande slätten kyrkan, den åldriga, än Luthersk och hög som en psalm." (Kumla kyrka på Franzéns tid.)

Och Esaias Tegnér skriver i Kronbruden:

Kom Michael, kom, låt oss sitta samman
och fylla Odins gamla land med sång!
En gnista skänkes oss av gudaflamman
så vårdom henne, förrn hon släcks en gång!

Medan Atterbom i Poetisk kalender år 1816 skriver:

Av saknad tärd, jag kom till diktens källa,
En pilgrim, långt från sina helgon skild;
Bland vita sylfer, vänliga och sälla,
Ur hennes spegel steg din ljusa bild.

En annan skald — Carl Gustaf Wadström — egentligen jurist, har i sin diktsamling Några stunder vid

Carl Gustaf Wadström (1788–1841) var egentligen jurist; hans titel var häradshövding och han dog som preses i kämnärsrätten i Uppsala. Han var flitig översättare — bl.a. Molieréres "Misantropen" — och har skrivit kända, ännu sjungna visor, t. ex. Den blå färgen.

Lyran som utkom 1833 en dikt kallad Kumla den 16 juni 1824 ur vilken denna strof hämtas:

> Harmoniskt stämd jag helsade de lunder som ha bevittnat mina högsta stunder af hjertets glädje och af hjertets tröst. Den rena ande som i Kumlas dalar, ur hvarje löf ett ord om Eden talar, ännu en gång göt oskuld i mitt bröst.

Om man gör sig mödan att klättra upp i tornet i Kumla kyrka, kan man finna en vers av Franzén skriven just för denna klocka, men senare — i något förändrad gestalt — använd i hans sammanringningspsalm:

> Hör, Herren än sin nåd dig bjuder,
> se, templets portar öppna sig.
> Kanske härnäst då klockan ljuder,
> upplåtes graven blott för dig.

Carl Jonas Love Almqvist (1793–1866) är en av Sveriges genom tiderna främsta författare. Han hämtade ofta motiv från Närke och till Kumla återkommer han flera gånger i sina böcker. Hans roman "Det går an" (1839) är i senaste upplaga (1952) lika frisk och fräsch som när den först kom ut och chockerade hela Sverige.

En av våra allra största svenska prosaförfattare var Carl Jonas Lowe Almqvist, som ofta skildrat motiv från Närke. I en bok kallad Baron Julius K" får vi i brevdagboksform en resa söderifrån skildrad:

Det förstås av sig själv att vi lämnade Wretstorp.

Om Kumla vill jag gärna giva dig den glada nyheten, min bror, att där bygger man nu som bäst en ny kyrka. Den blir den ansenligaste, dråpligaste landskyrka, jag nånsin sett. Stora landsvägen går där så nära förbi Kumla prästgård, att man från vagnen kan se emellan en samling rikt belövade träd in på själva gården. Vilka tankar uppstego ej hos mig, när jag kastade mina ögon dit-in? Jag tänkte på den älskvärda, åldriga skald som en tid prytt denna prästgård med sin närvaro; jag tänkte på hans behagfulla döttrar och på de flere unga skalder, som kanske just på den plats, där min vagn nu rullade fram, hade stått eller måhända gått, sysselsatta med de skönaste fantasier.

Men hästarna voro ystra, och vi kommo alltför snart bort ifrån detta sångens hem till Örebro stad, som är något helt annat.

Något snabbare passeras Kumla av Sergeant Albert och glasmästaredottern Sara Videbert i Almqvists mycket kända och omstridda roman Det går an:

Korteligen: De kommo till Glanshammar, kommo till Örebro, kommo till Kumla, och kommo än längre.

Många ansåg att Almqvist kom för långt även i annat avseende. Motskrifter såg snart dagen bl. a. en som hette Månne det går an?

På ett annat ställe i denna etthundratjugo år gamla roman berättar Almqvist om en man som härstammade från Kumla, nämligen J. E. Hörstadius — All världens präst — född i Hardemo, men på fädernet bördig från Hörsta i Kumla. Kaptenen på Mälarbåten pratar för den lyssnande sergeant Albert:

Och allt det här har Hörstadius slagit under sig ! det är minsann en pastor! sade kaptenen med en nick, under det han stod och talade för sig själv. Den karlen blir innan sin död bottenrik eller bottenfattig; det är en pastor, som predikar med hö. Han kan säga som det står i skriften: allt hö är kött; ty av dessa ängar, för så gott arrende, har han grovt. Kammarkollegiet eller Krigs . . . jag vet icke rätt . . . har varit beskedlig emot honom. Men jag undrar, att han slår under sig egendomar i alla landsorter: ej blott vid Kungsör, utan ock i Sörmland: ja, hela riket.

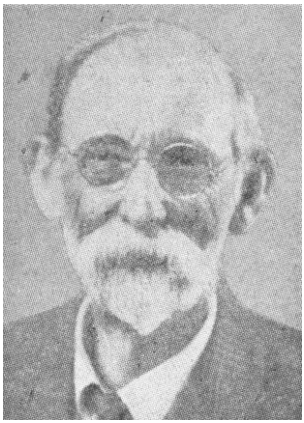

Även om vi inte har haft någon Karl Erik Forslund eller Gustaf Ankarcrona, har vi haft J. L. Saxon. Entusiasm och flit var hans främsta egenskaper och mängder av tryckta skrifter av hans hand behandlar Närke, — dock mycket få skönlitterära.

Har han icke arrenden ända bort för fan i våld på skarpa Uppland, i Sollentuna? det är då en ekonom till karl, den Hörstadius!

Almqvist gjorde dock ett grovt misstag, då han trodde Hörstadius var västgöte. Men det må ju vara förlåtet, värre saker kan hända i litteraturen.

Artonhundratalet var annars skillingtryckens århundrade. Massor av sådana såg dagen och en hel del av dem har överlevt och sjunges än idag, medan ett överväldigande flertal försvunnit i glömskans djup. Ofta behandlade de någon hemsk händelse eller ett brott och från 1913 letar vi fram ett som heter Mordet vid Sannahed:

> Sannahed, det stället är känt från ort till ort, det namnet låter fridfullt — men därifrån är sport, den allra grövsta handling, som uti år man vet, som överträffar alla uti barbariskhet.

Händelsen var upprörande och en sällan skådad tidningskampanj blev följden därav. En del tidningar till-

skrev den hemska händelsen "tidens" fördärv, främst representerad av Hinke Bergegren, som någon vecka före mordet hållit föredrag i Hallsbergs Folkets park.

Ivan Oljelund har i en av sina självbiografiska böcker — Arbetarbohem (1953) — skildrat efterdyningarna:

— — Wildberger mötte honom i dörren med flammande ansikte. Han höll en kvällstidning i handen.

Har du sett vad de svinen skriver? En ledarnotis och en artikel av den där manliga sedlighetsnuckan och rektorn! Det är skamligt!

Om vad? Mikael tog tidningen, han hade inte läst det.

Om mej, om mej! Ett gement, ett nedrigt, ett ohederligt angrepp! Läs! Han rasade, hans ögon flammade, han slog i luften och gick våldsamt fram och tillbaka.

Mikael började läsa på stående fot. Wildberger fortsatte.

Mycket har jag varit med om, men aldrig om maken! Skurkar, idioter, fega uslingar! Kan du tro dina ögon? Jag vet, jag vet att redaktionen består av fähundar, av eländiga lakejer, men jag trodde inte att uselheten var så bottenlös. Såna kristliga satar!

Han kastade med huvudet, och stämman dånade klangfullt genom våningen. Inte ens på talarstolen hade Mikael sett honom så praktfullt vredgad, manligt sårad och djupt uppbragt.

Nej, Mikael trodde inte sina ögon, när han ögnade genom artikeln i högertidningen Dåligt Allehanda, som de kallade den. Det var otroligt. Den anklagade Wildberger för att vara anstiftare till lustmord och våldtäckt på en lärarinna! Han hade hållit föredrag i ett mellansvenskt landsortssamhälle, och tidningen påstod att två unga arbetare gått direkt från det "upphetsande föredraget" och utfört ogärningen. I anslutning till mordet skrev den kände, kristlige rektorn en personligt signerad artikel, i vilken han utförligare behandlade bakgrunden till dådet: Wildbergers agitation. I morgon skulle hela landet vara upprört, och en mängd tidningar kasta sig över Wildberger. Det var förblindat gement, bottenlöst hatfullt och häpnadsväckande otroligt.

Han räckte tidningen till Wildberger, som mekaniskt tog den.

Man tror inte att det är sant, sa Mikael, att det är möjligt. Man är stum. Finns det inga gränser?

Han visste att Wildberger var borgerligt rättslös, att han var ett villebråd som fick jagas, varg i veum. Förpliktelsen till sanning och bevis gällde inte angreppen mot honom. Sedan djävulen officiellt avsatts i den teologiska debatten fem år tidigare, blev han pådyvlad rollen.

I Wildberger igenkännes Hinke Bergegren och i Mikael Häger författaren själv, Ivan Oljelund.

Flera författare har undrat varför skomakarna i Kumla inte har givit upphov till någon roman, trots att så mycket intressant stoff finns till hands. Det enda skrivaren kunnat finna i detta ämne finns i Axel Hambraeus bok Marit/Historien om en tapper dalakvinna. Bokens huvudperson — Marit — och hennes båda pojkar vandrar hem till Dalarna från en misslyckad emigrationsresa:

Så fortsattes vandringen, och nu tog den stora slätten vid. Mellan Hallsberg och Kumla fick de åka med en forkarl, som fraktade hudar till de stora skofabrikerna i Kumla. Han talade ett roligt språk, som var svårt att begripa, och skämtade vådligt med tvillingarna, som satt på varsin sida om honom och turade om att hålla i piskan.

Adrian Molin har i sin bok Landskapslynnen sökt ge en förklaring till skomakarnas sällsynthet i litteraturen:

Skomakarna i Kumla, har inte haft någon Karl Erik Forslund eller Gustaf Ankarcrona som glorifierat dem, men de har byggt ett stycke av det nya Sverige; i det arbetet är dalkarlarnas insats ringa.

J. L. Saxon hann under sin långa levnad skriva oerhört mycket om Närke, dock ganska litet av skönlitterärt slag. En del dikter har han emellertid på sitt samvete, och ur samlingen Bönnera där hemma citeras dikten:

INTE SVARSLÖSER

I Getings bo i Örebro
en bonne — en åv Kumla stutar
ska hannla; å fast vara go
å billig ä, han gnir å prutar.

"Ve dä ja sagt ja allti står;
du inte pruta får en vitten",
patron förklarar. — Boen går:
"Ja, tack då, herr patron, för titten." -

"E fluga engen sömmer gör",
förargad handlingsman då skäller.
"Sant", svarar bo'n ve boas dör,
"men inte nåen Geting häller".

En annan närking, Gösta Attorps, har skrivit en hel del inom gruppen facklitteratur, men relativt litet skönlitteratur. Hans roman Barn av sin tid behandlar Hallsberg — hans födelseort — men det räcker även till en utblick över Kumla:

De hade just kört ut ur Björkberga och kommit upp på den högsta delen av åsen. Långt i nordväst stodo Kilsbergen, luftigt tunna i färgen men fasta och klara i konturerna. Det blåste som alltid, och vindbyar kommo körande över slätten, blanka när de Bingo fram över gräset och rågen men nästan vita i den korta havren på den ljusgrå jorden. I skogskanten mot söder summo lövdungarna som blommande holmar på en sommarsjö. Tulpaner och löjtnantshjärtan växte utanför stugorna, och pelargonierna brunno i fönstren. En liten pojke satt och lekte mitt i en vattenpuss, han var mycket våt och mycket lycklig. Solen sken, lärkorna spelade, en stare for i väg med ursinnig snurr på vingarna. De stora flaken av rönnblommor hade redan börjat bli smutsiga, men syrenerna stodo friska, och björkarna blåste som vajande, gröna vindar. Det var en av de dagar, då den starka, kärva slätten kunde kosta på sig ett leende. Den var lik en man, som länge gått i ett hårt arbete, och som småler, medan han väntar, att det skall börja igen.

Kumlabygdens herrgård — Säbylund — har inte blivit skådeplatsen för någon roman, som hänt många andra svenska herrgårdar. När vi återfinner Säbylund i skönlitteraturen, är det inte herrgården — framfasaden — som vi får se, utan "medaljens baksida" Säbylundsmossen och dess arbetare. Bernhard Nordh inleder sin bok Kämpa mot ödet med följande:

Bernhard Nordh — f.d. torvarbetare vid Säbylund — har vunnit sina stora framgångar som vildmarksskildrare "i Marsfjällets skugga". Han har dock inte försummat att litterärt utnyttja minnena från Kumlaåren.

Baracken vid Hedeby mosse låg strax invid landsvägen, en grå byggnad med gardinlösa fönster, sneda dörrar och halvmörka trappsteg. Det hade varit fråga om att riva den och bygga en ny, men det var som om bolagsledningen inte kunde komma sig för, och eftersom ingen hälsovårdsnämnd dök ned på eländet, stod baracken ganska stadigt trots vägglössens och råttornas förenade ansträngningar.

Ortsbefolkningen hade inga höga tankar om baracken. Även under vintern, när dörrarna var låsta och fönsterna tillbommade, kastade man skygga blickar mot det gråa huset. Det var som om man fruktade, att något obekant vilddjur plötsligt skulle störta fram från buskskogen på andra sidan. Den tid på året, då barackens dörrar för det mesta stod på vid gavel, var ortsbefolkningen ännu mera på sin vakt. Flickorna stirrade stelt och trampade sina cyklar allt de förmådde för att komma ifrån det far-

liga grannskapet, och inte ens männen fann det rådligt att åka sakta, om det på gräsplanen utanför baracken låg ett halvt dussin karlar av den sort, som de vägrade kalla hederligt folk.

Det fanns likväl två personer, som såg på baracken med blida ögon — förmannen vid torvmossen och landsfiskalen. Förmannen hade i baracken en rymlig reservoar, där han vid behov kunde hämta arbetskraft, och för landsfiskalen var den en uppsamlingsplats, där han väntade finna allt han sökte. En stöld inom distriktet, lönnbränning eller andra olagligheter . . . gärningsmannen? — åh, man hade ju baracken! Fanns inte brottslingen inom dess väggar, var det likväl sällan lagens näve gick därifrån tomhänt. Alltid hittades någon gynnare, som åtminstone kunde varnas för lösdriveri.

Baracken hade tre rum, och det mellersta vände dörren och två fönster mot landsvägen. På andra sidan fanns ett tredje fönster, som under sommaren stod öppet mest dag och natt. Utanför fönstret låg snårskog av martallar och björkbuskar, ett hemvist för en kvittrande skara småfåglar, som denna förmiddag i slutet av maj trafikerade fönsteröppningen lika obesvärat som under tidiga morgontimmar, då deras kvitter ackompanjerades av tunga snarkningar från mer eller mindre skäggiga ansikten.

Förmannens dotter hette Ester — sedermera gift Sal-minen. Hon synes dock inte i sina många böcker ha ägnat sin hembygd något intresse.

Många av Kumlas söner har "kommit sig upp" och "slagit sig fram" här i världen, en del har t. o. m. blivit världsberömda. En av dem skildras av Ivar Lo- Johansson i hans självbiografiska bok Stockholmaren:

En internationellt känd vetenskapsman, en svampforskare, som hette Grottius, hade annonserat efter en begåvad och läshungrig men fattig yngling som kunde få anställning hos honom för att samtidigt med arbetet få släcka sin boktörst. Jag hade skrivit och fått platsen.

— — —

Han gick före mig in i rummen för att visa var de engelska, tyska och franska böckerna stod. Han var gråskäggig, omkring sextiofem år. Hans hjässa var kal. Den gammaldags kragen var illa påsatt. Rocken frasade mot golven, som var täckta med korkmattor.

Lars Romell (1854–1927) hade titeln filosofie doktor (han avled dagen före doktorspromotionen) men var egentligen patentombud. Han var svampexpert och hade en samling om 80 000 svampar. Han skrev både vetenskapliga och populära skrifter om svampar.

Fast han var en över hela världen känd svampauktoritet hade han inte hållit sig för god att författa en liten lättfattlig svampbok, som banala svampplockare förde med sig på söndagsutflykter. Han var moraliskt oblidkelig, hänsynslöst ärlig, och visste inte att ta tillräckligt betalt av patentkunderna. Av den anledningen förde han en ytterst knapp tillvaro. För att rädda ett italienskt svampherbarium till ett svenskt museum hade han en gång offrat allt han ägt, artontusen kronor. Sen dess hade han aldrig lyckats spara ihop något kapital. Född av lantbrukare i Närke hade han en gång fått studera på skuld och antagit ett kulturnamn. Allt han kunde vinna på den yttersta ärlighetens väg använde han till sin svampforskning. Han var asketiskt sträng mot sig själv, en ensam och hängiven lärd.

Den av Lo-Johansson skildrade vetenskapsmannen var fil. dr Lars Romell, bördig från Hagaby i Kumla socken.

Mycket stort uppseende väckte för några år sedan Berit Spongs nyckelroman Bröder i Christo. Ur den skulle mycket kunna citeras, men vi nöjer oss här med ett smakprov som skildrar Håkanssons (uttalas Erlands-

son) ankomst till Rödstena (uttalas Kumla) för att söka en fristad hos Karnéus (uttalas Magnusson):

En eftermiddag, när solen just gått i skog, och granarna stod i svart silhuett mot mässingsgul grund, steg han av tåget i köpingen och stod några ögonblick och såg sig omkring. Men ingen av de fåtaliga resandena och de loja "stationstittarna" tycktes lägga särskilt märke till honom. Han knackade ur sin pipa mot en stolpe och lyfte resväskan, mycket tung av de böcker han fått låna av Karneus och nu tänkte lämna igen. Han hade inte råd med en bil, biljetten och lunchen på snälltåget hade tagit hela hans reskassa förutom de två kronor och femtio öre, som nu var allt han ägde i pengar. Flera mil därifrån satt hans familj i en utkyld gård och levde på nådebröd. Han försökte låta bli att tänka på det just nu. De hade ju ändå tak över huvudet.

Kölden tog till, så fort solen gått ned, och stjärnorna slog ut över hela himlen. De hade det klara, hårda tinder, som han ibland tyckt likna en hemlig triumf, men i kväll var de visst bara litet nyfikna.

Ju längre han kom utanför köpingen, desto högre skrek snön under fötterna, men så snart han stannade och bytte hand för väskan, märkte han, hur tyst det var. Hela kvällen tycktes fylld av en meningsfylld förväntan, som liksom kröp närmare och närmare och som, även om han inte velat det, även om han varit dödstrött, skulle ha tvingat honom att fortsätta. "Jag kan gå som en tiggare på vägen", hade han sagt så övermodigt. Men en sådan natt, som nu kom, var fylld av en önskan, att alla tiggare skulle ligga orörliga på vägen, så att snön slapp knota så högt och de nyfikna stjärnorna stirra förgäves.

Vidden och djupet i känslan av hemlöshet hade han aldrig förr förstått, naturens oändliga fientlighet mot människorna hade han aldrig förut känt. Och bland människor var han på sätt och vis en utstött. En avsigkommen präst! Det är något särskilt i begreppet. Det är, som om han inte bara vore övergiven av människor utan även av Gud, vars tjänare han varit. Sacri ordines släpar efter honom som en black om foten, ringer framför honom var han går, gällare än en spetälskeskallra.

Han bytte hand igen och slog upp rockkragen. Vintermössa och galoscher hade han inte fått med sig hemifrån, och han kände redan köldvärken i örsnibbarna och tårna. Men han hade väl inte så långt kvar. Komministergården låg ett par kilometer utanför

En gammal bild från den s.k. Flinkagården i Kumla by, där dåvarande adjunkten Georg Magnusson bodde under några av sina Kumlaår. Även om detaljerna inte stämmer — en diktare har ju rätt att omforma verkligheten — återfinnes gården i Bröder i Christo.

köpingen, och han hade gått raskt för att inte frysa i sin tunna överrock. Än en gång bytte han hand, än en gång tog han sig en åkarbrasa, ty nagelspräcken kom fingrarna att bulta som av tandvärk och bli stela och kraftlösa. Till sist såg han mjölkbordet vid allén och visste, att han strax var framme.

Det första ljus han såg kom från ladugårdslängan, där fönstren lyste i festlig rad, sedan varsnade han lyktan över stora ingången, den skimrade svagt genom verandans glasbur. De tända fönstren till höger trodde han tillhörde köket. En liten flygelbyggnad, som antagligen var arrendatorsbostad, stod också upplyst, och när han passerade den, hörde han hundskall därinifrån. Det gjorde honom nästan belåten, det hörde till den roll som han nu omedvetet åtagit sig att spela: den biltoges och fågelfries, som gårdvaren försöker "skälla ut". Det var också i överensstämmelse med den rollen, som han valde köksdörren.

Skrivaren har själv många kalla vinterkvällar vandrat vägen ut till Kumla by, och kan intyga sanningen i skildringen om kylans verkningar.

En titt i folkskolestyrelsens protokoll från början av 1938 ger följande upplysning i en av bilagorna (det gällde Erlandssons hållande av andakter i vissa skollokaler).

— — — den 8/12 1937 kom Erlandsson till Kumla och ägde vid sin ankomst endast 2:50.

Även på den punkten talar alltså dokumenten och Berit Spongs bok samma språk.

Det rörliga folklivet på Sannahed under den tid heden var lägerplats för Nerikes regemente och dess efterföljare har inte satt några större spår i litteraturen. Efter Saxons bok I handelsbod på 1870-talet kan vi citera en beväringsvisa:

På Sanna hed den stora
i våra unga dar.
Vi går i krigets skola
till kungs och lands försvar.

Däremot har den mera tillfälliga förläggningen av beredskapsförband under 1940-talet efterlämnat en skönlitterär skildring av ledamoten i svenska akademin Olle Hedberg, som under nuvarande major Åke Byström på Nynäs tjänstgjorde på Sannahed. Så här skildras ankomsten i boken Vänstra kinden eller En svensk tiger.

I flera veckor ända sen de fått inkallelsesedeln hade dessa landstormsmän gått och sagt att de skulle till Forsa Hed och en del hade rent av tidtabeller, uppslagsböcker och kartor kontrollerat att platsen fanns. Det var en kraftig antiklimax att få se stationshuset: ett rödmålat skjul. En lampa lyste över en skylt: Forsa Hed. Skjulet var mörkt och tycktes låst. Ingen stationspersonal, ingen perrong, ingen plattform. Man stannade mitt ute på linjen. Någon bebyggelse syntes inte till. Och detta var i den sista skymningen och det duggregnade.

Omkring sjuttio man hoppade ner på järnvägsvallen. En del fann de trafiktekniska arrangemangen undermåliga och sa det också. Soldatesken sorlade missnöjt.

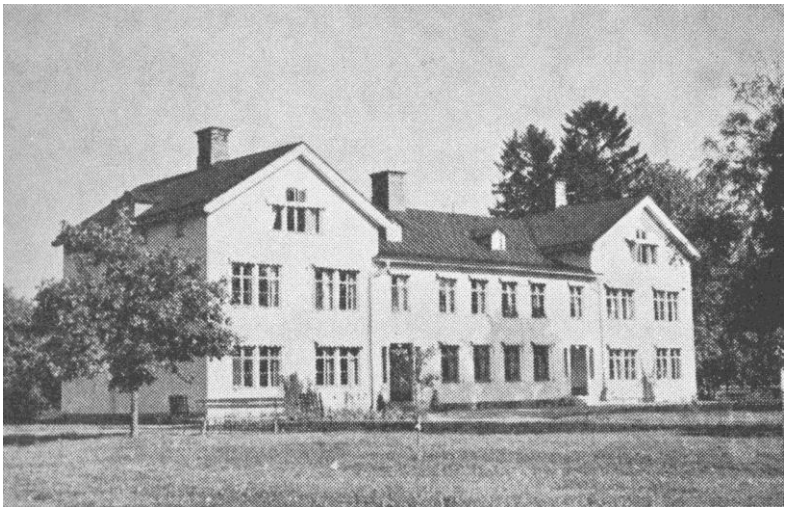

"De enades om att det var en fin förläggning, den såg riktigt snygg ut. Och det var också en fin och snygg förläggning men inte deras, det var ett ålderdomshem." Kumla landskommuns ålderdomshem vid Sannahed.

Någon måtte ha varit nedskickad för att ta emot dem ty det blev som ett strömdrag; det var bara att följa med och skaran av medelålders manliga resenärer drev långsamt uppåt en smal väg. Vad de i skumrasket kunde urskilja av den fosterjord de var kallade att försvara bestod av avlövade träd och frusen gräsmark. Duggregnet avtog en smula. Några sa att det var två kilometer till förläggningen men uppgiften föreföll osäker, liknade mest "putsrumssnack".

— — —

Mellan de avlövade träden skymtade flera hus med upplysta fönster. Att se dem var skönt, duggregnet tilltog igen. Den ledare som funnits i täten hade tappat kontakten med sin utdragna skara och de inryckande skingrade sig i små hopar som försökte med olika hus. Pettersson och Strid gick mot det största huset, ett tvåvånings trähus med stora upplysta fönster. De enades om att det var en fin förläggning, den såg riktigt snygg ut. Och det var också en fin och snygg förläggning men inte deras, det var ett ålderdomshem.

Ja, därmed har vi genom seklerna nått fram till 1940-talets beredskapsår, men innan rundvandringen i vår lit-

teratur avslutas, bör vi se på några olika slags litteraturarter för att fullständiga bilden.

Albert Engström har inte bara skrivit om rospiggar och småländska fattigstugor. Även Kumla kommer med på ett hörn, i hans album Riksdagsgubbar, där han på hexameter skaldar om riksdagsmannen L. E. Gustafsson i Brånsta:

> Ingen visste förut hvar Brånsta ligger i världen, om på en Söderhafsö eller någonstädes i Grönland. Nu vet hvartenda barn, att det ligger i Närke och Kumla. Gustafsson bor där! Se där förändringens enkla förklaring!

Gösta Knutsson — känd från radion som frågesport-ledare — är också skaparen av den kända figuren Pelle Svanslös. Låt oss se vad denna fatala katt råkar ut för:

> SKOAFFÄR stod det på en stor skylt.
> Där går vi in, sa Maja till Pelle. Det stod en vänlig farbror bakom disken.
> Vad skulle det vara här då? sa han.
> Har ni skor från Humla, frågade Maja.
> Du kanske menar Kumla, sa farbrorn.
> Det menar hon, sa Pelle. Och det görs visst bra skor i Kumla, efter vad jag har hört.

I skolradion får Sveriges barn bl. a. lära sig att sjunga. Under läsåret 1956–57 fick man lära sig en gångtrall av Alf Henriksson till musik av Lars Erik Larsson som kallades Tre kanoniska män, vars inledning lyder:

> Klockarn i Kumla, han gav sig ut att gå.
> Do re mi fa so, nå nå nå nå nå nå nå.
> Solen ligger på
> och himlen den är blå,
> och molnen dom är vita och små.
> Nå nå nå nå nå nå nå nå nå.

I folkmun lever gamla ramsor och uttryck kvar. Att Kumlabönderna kallades "Kumla stutar", såg vi ovan i Saxons dikt. Socknar emellan var man inte snälla mot varandra. Så här kunde det låta:

L. E. Gustafsson i Brånsta, en av Kumlabygdens riksdagsmän, vars förtjänst det är att Kumla kommit att spela en om än en synnerligen obetydlig roll i Albert Engströms diktning.

Hallsbergs kartar
och Kumla män,
och Skyllersta tjyvar
de lever än.

Och Västgötaknallarna som kom vandrande över Tiveden till Närke, hade en "bön" som berörde Kumla:

För Vretstorps baggar,
för Skyberga hundar
och för Stenebacka ungar
trevare oss, milde Herre Gud!

Gamla folksagor och folksägner finns givetvis även samlade från Kumlabygden. I det fallet är Gabriel Diur-

klous sagosamling en verklig fyndgruva att ösa ur. Från Hjortsberga har vi en berättelse om Lundsbacka-Ingrid.

I den så kallade Lundsbacken på Hjortsberga bys ägor i Kumla socken, där man trott sig finna lämningar efter en gammal borg, och där ännu nattetid ljus synes uppstiga ur backen till tecken att där finns jordagods, skall fordom hava bott ett troll — om hon ej bor där än i denna dag — som i orten ännu är känd under namnet Lundsbacka-Ingrid. Av fruktan att falla i hennes våld vågar ingen gärna sig dit emellan solens nedgång och dess uppgång, i synnerhet är sådant farligt för manfolk, varefter hon skall vara synnerligen begiven. — — -

En annan berättelse handlar om Dvärgen vid Yxhult:

Vid Yxhult i Kumla, varest nu är ett stort täljstensbrott och stenhuggeri, ligger söder om gården en skogsbacke, kallad Gravfallet, av de halvkorsgravar och hällkisterör som där funnits, men under tidernas lopp blivit förstörda. Att stora skatter finnas där, hör man ofta förtäljas; men varuti dessa bestå, därom är uppgifterna ej ense.

Skåle klint ligger visserligen i Hallsbergs socken, men jätten där blev ändå irriterad av Kumlas kyrkobygge:

En sjöman som rest vitt omkring i världen berättade då han hemkom till sin födelsesocken Hallsberg, att han långt bort i främmande hav landat vid en ö, där han träffat en stor enögd jätte, som sport honom, varifrån han kommit. Då sjömannen svarade att han var från Sverige, frågade jätten "Nå då har du kanske hört talas om bror min, som sitter och sover i jätteberget vid Skåle?" — Jo den hade sjömannen nog hört omtalas, men sett honom hade han ej. "Nenej men!" svarade jätten det kan jag väl veta, ty när Kumla kyrka byggdes kunde jag ej lida klockornas pinglande utan flyttade därifrån, och då läste jag in bror min i berget med alla hans skatter och kastade nyckeln i Tisaren, och den lär väl ej vara född ännu, som skall lösa honom, ty det skall ske först på världens sista tid.

Många av dessa sagor — flera Kumlasagor än dessa finnes — är sig ofta rätt lika från en socken till en annan. Dessa har anförts mest för att de så bestämt kan lokaliseras med ännu väl kända by- och ägonamn.

Bertil Almqvist är känd som författare till Barna Hedenhös och som pappa till de stora tecknade sidorna i Aftonbladet — På tapeten — som förnöjer dess söndagsläsare. Han författar också barnvisor, och en av dem är Humlan från Kumla. "En visa om storstadens faror och avsedd som ett inlägg i debatten om flykten från landsbygden". Första strofen:

> Det satt en humla i Kumla
> uppå en bumling och mumla:
> Det är för visset
> att bo på vischan!
> Jag vill till Stockholm och rumla!

Vår främste spexmakare och schlagerförfattare — Povel Ramel — har också uppmärksammat Kumla i sin bekanta och ofta spelade (på grammofon) visa Titta jag flyger, ur vilken vi stjäl följande rader:

> Tuggummi tuggas! Luftkorten pluggas!
> Se positionen! Halmstad till vänster!
> Kumla till höger! Hej vad det hoppar!
> Oj, vad det kränger! Tjo, vad det svänger!

Därvid skulle vi kunna sätta punkt. Först vill vi dock konstatera att en del av Närkes diktare tydligen förbigått Kumla med tystnad t.ex. Verner von Heidenstam, Irja Brovallius, Jeremias i Tröstlösa och några andra. Inte heller Hjalmar Bergman, som utom Örebro mest hållit sig till Bergslagen. Om man inte skall räkna den korta rad i Knutsmässo marknad där han om Hindersmässan säger att skomakarnas stånd liknade svarta gravar. Om det var skomakare från Örebro eller Kumla förmäler dock inte historien.

En genomgång av Kumla i litteraturen har givit vid handen, att det är ett tvärsnitt genom hela den svenska vitterheten. Och litet till. Från ledamöter i Svenska akademien till bygdesnillen. Från forntid till 40-tal.

Från romaner och noveller till dikter, skillingtryck, barnramsor och schlagers.

En del är väl kanske överhoppat, men det mesta torde väl ändå ha kommit med i översikten. Skrivarens förhoppning är att läsarna skall inspireras till nya upptäcktsfärder i litteraturen, som skall avslöja ännu mera i böckernas outtömliga värld.

BIBLIOTEKEN I KUMLABYGDEN

I Kumlabygden — dvs. Kumla stad och landskommun — finns ett härligt bibliotek. Det är bygdens största, bygdens äldsta och bygdens mest välsorterade. Inget bibliotek i vår bygd har så många rariteter, inget så fullständiga serier och inget så vackra lokaler. Ja, — det finns egentligen bara ett fel på detta bibliotek: Det är aldrig öppet. Inga låntagare strövar sökande mellan de höga hyllorna, ingen vänlig bibliotekarie visar dem tillrätta. Större delen av året är gardinerna neddragna för fönstren och dörrarna obönhörligt tillbommade. Någon kort tid av året är där ljust och öppet, dock bara för några få människor.

Vad är detta för bibliotek, frågar man. Kumlaborna gissar nog snabbt rätt på frågan. Det är biblioteket på Säbylunds herrgård, strax norr om Kumla.

I den långa raden av ägare till Säbylund — eller Säby, "byn vid sjön", — alltifrån 1400-talet finner vi på 1700-talets senare del ädlingen Claes de Frietzky. Han var under frihetstidens kända partistrider en av mösspartiets främsta män och det var han som genom testamente 1786 gjorde fideikommiss av Säbylund och han räknas vara den som skapade den nuvarande slottsbyggnaden med dess inredning. Han sammanbragte också det första biblioteket som vid hans död omfattade cirka 4 000 volymer, alla med Frietzkys exlibris och i sköna band från 1600- och 1700-tal. Frietzkys efterföljare vårdade

och förkovrade biblioteket — främst bör nämnas bibliotekarien Eugène Lewenhaupt, som var innehavare av fideikommisset från 1890-talet till sin död 1927. En hävdatecknare säger att Lewenhaupt skapade en "bibliofil skattkammare", och även ett hastigt besök i detta bibliotek ger syn för sägen. Här finns bland annat en utomordentlig samling Närkeslitteratur, vars make endast torde finnas i Saxons Närkesarkiv. Vissa "rara" exemplar torde förresten inte ens finnas där. Det nuvarande bokbeståndet torde omfatta cirka 16.000 skrifter, vilket är en aktningsvärd siffra för ett privatbibliotek.

Låt oss då kasta en blick på det näst äldsta, näst största och näst välsorterade i Kumlabygden. Det är *Kumla folkbibliotek* vars äldsta ursprung man kan spåra till 1834, alltså i år 125 tillbaka. Man antar att det var skolprästen, som hade hand om utlåningen; i varje fall var det så på 1840- och 50-talen då skolprästen Carl Johan Hof berg var bibliotekarie. Böckerna förvarades i hans kök i klockargården vid Kumla kyrka. Efter Hofberg var det en lärare Sandsten som "skötte" biblioteket. Under hans tid skingrades hela bokbeståndet genom auktion och det blev sedan prosten Axel P. Falk, som fick ta hand om rekonstruktionen av biblioteket, och det återuppstod alltså år 1867 och har sedan dess ägt bestånd. Det kallades i början sockenbibliotek; år 1905 ändrades namnet till församlingsbibliotek och sedan 1914 har det kallats Kumla folkbibliotek.

Till en början fick man mycket små eller inga anslag. Bokbeståndet bestod mest av skänkta böcker från stats-departementen, hushållningssällskapet o. d., och senare blev det historiska berättelser och uppbyggelselitteratur, som inköptes för de blygsamma anslagen från exempelvis

En bråkdel av Säbylunds bibliotek — en bibliofil skattkammare med inalles 16 000 band, alltifrån utsökt franskt 1700-tal till en mycket fullständig samling Närkeslitteratur. En medaljong av Sergel visar Claes Frietzky — fideikommissets och bibliotekets skapare.

hundskattemedel. Från och med 1905 utgick statsbidrag till biblioteket och i samband därmed hade det sina lokaler i Fylsta skola med en folkskollärare Edvin Aspling som chef; 1909–39 hette bibliotekarien Erik Ekdahl — också han folkskollärare — och därefter har Charles Arbin innehaft denna funktion. Under våren 1959 har kyrkofullmäktige — ty det är denna institution som fortfarande handhar biblioteksverksamheten — beslutat anställa en heltidsanställd bibliotekarie.

Lokalerna har sedan 1918 växlat något, men från 1938 har det varit inrymt i ett hyreshus nära Kumla stadshus. Förslag om bättre lokaler har diskuterats och

kyrkofullmäktige har beslutat hyra sådana i Folkets hus, som skall uppföra en ny byggnad.

Bokbeståndet är nära 14 000 band och utlåningssiffran håller sig på nära 40 000 boklån. Det är öppet endast fyra dagar i veckan och då på kvällstid. Ifråga om katalog, referensbibliotek och facklitteratur kan den kvalificerade lånaren ha en del övrigt att önska, medan däremot skönlitteraturen för "underhållsläsaren" är mycket väl företrädd.

Ovanstående bör ses mot bakgrunden, att Kumla stad har cirka 10 000 invånare och landskommunen därtill cirka 5 000. Det torde vara mycket få orter av denna storlek, som inte sedan länge har betydligt bättre ordnat ifråga om biblioteksverksamheten. Det torde kunna avläsas på bl.a. statsbidragen; Kumla erhåller cirka 2 000 i bidrag, medan betydligt mindre orter erhåller maximibidraget 10 000 kronor.

Kumla församling består av dels Kumla stad, dels viss del av Kumla landskommun. Resten av landskommunen är Hardemo församling; intill kommunindelningen 1952 egen kommun. I en översikt som denna bör givetvis *Hardemo sockenbibliotek* nämnas. Det inrättades 1860–61 och hade skolprästen Hallgren i Lundmarkska skolan som föreståndare. Tydligen glömdes det bort, ty tjugo år senare — 1880 — anslog kommunalstämman 50 kronor till inrättande av ett nytt sockenbibliotek. Patriotiska sällskapet i Stockholm bidrog med lika mycket. På 1890-talet inköptes bl. a. Nordisk familjebok på avbetalning, men omkring sekelskiftet avsomnade verksamheten. I en liten skrubb i slöjdsalen — den gamla skolsalen i Lundmarkska skolan — finnes ännu i dag resterna av detta bibliotek, mest Läsning för folket men även enstaka böcker som ännu idag skulle kunna försvara sin plats i ett bibliotek.

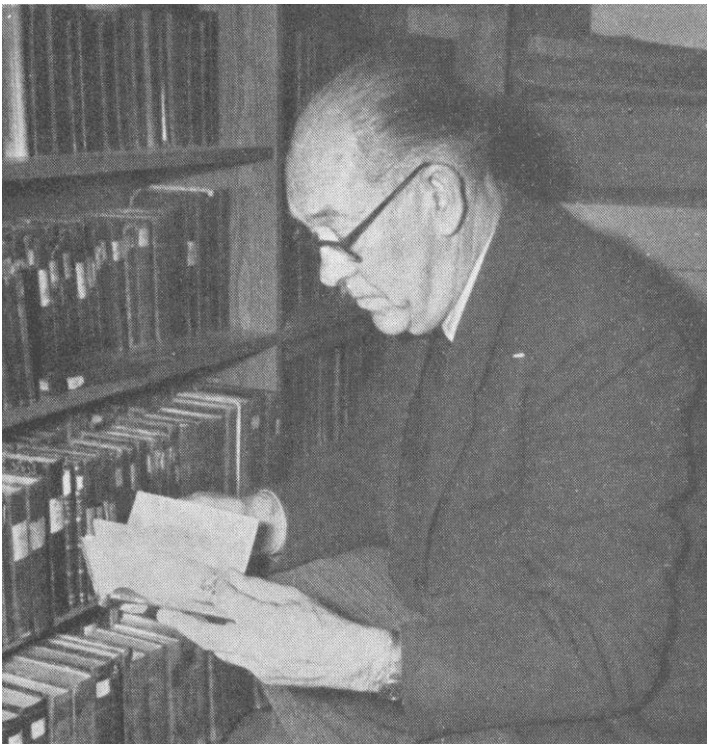

Kumlas folkbibliotekarie sedan 1939 — Charles Arbin — bläddrar i några av folkbibliotekets allra äldsta volymer. Efter en utomordentlig och uppoffrande bildningsgärning, drar han sig nu tillbaka, då heltidsanställd, akademiskt skolad kraft anställes.

Av ovan nämnda beskrivning skulle man kunna förledas att tro, att biblioteksverksamheten inom Kumlabygden inte är särdeles livlig. Då har man dock bortsett från den mängd småbibliotek som finnes utspridda över hela landskommunen, och som bildar stommen i dess bokförsörjning.

Kumlabygden har under senaste seklet varit en mycket livaktig bygd på föreningslivets område. Sålunda fanns bl. a. en förening som kallade sig Mossby ynglinga-

förening och som bildades 1875. Den var mycket aktiv under ett antal år och bildade bland annat en slöjdskola, som fick stöd genom hushållningssällskapet. Men redan före dess tillkomst fanns i Mossby ett bibliotek, ty en bok har återfunnits, där det står "Nr 18 *Måssby bibliotek* 1874". Det är Wilhelm Thams Beskrifning öfeer Örebro län utgiven 1849. Protokollet 16/8 1896 talar om "Mossby rotes bibliotek". Då beslöt man bilda ett gemensamt bibliotek för logen och blåbandsföreningen där, som senare synes ha upphört. Enstaka exemplar av böckerna tycks ha hamnat i ett senare bildat godtemplarbibliotek.

Andra småbibliotek, som har försvunnit är de tre föreningsbibliotek inom Kumla stad, som gått upp i folkbiblioteket, nämligen ABF:s, IOGT:s och NTO:s studiebibliotek. Vidare Blåbandsbiblioteken i Hardemo, Åbytorp (till Byrsta) och i Säbylund (f. n. i Sannahed).

Kvar finnes ändå inte mindre än elva småbibliotek, varav en del — som märks — har grundats på sen tid:

1.	Blå Bandet, Byrsta	1905	. . . . .	1275	band
2.	IOGT, Folketorp	1906	. . . . .	1103	band
3.	Blå Bandet, Hörsta	1910	. . . . .	1206	band
4.	Blå Bandet, Mossby	1911	. . . . .	789	band
5.	IOGT, Hällabrottet	1917	. . . . .	1282	band
6.	ABF, Hardemo	1918	. . . . .	580	band
7.	NTO, Hardemo	1926	. . . . .	652	band
8.	ABF, Säbylund	1934	. . . . .	607	band
9.	SLS, Sannahed	1940	. . . . .	411	band
10.	ABF, Åbytorp	1952	. . . . .	343	band
11.	Blå Bandet, Sannahed	1959	. . . . .	55	band
		Summa bokbestånd		8303	band

Av dessa är nr 2, 3, 5, 6 och 7 inrymda i särskilda lokaler, som alltså huvudsakligen används för biblioteks-

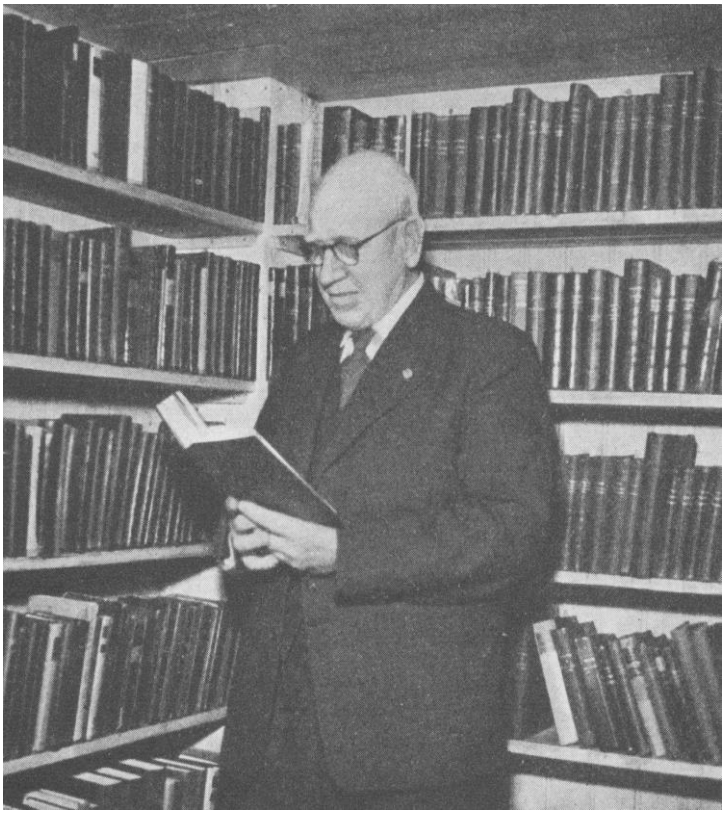

Adolf Larsson i Folketorp omgiven av böckerna i logen Skyddsvaktens bibliotek. Från en ringa början år 1906, har biblioteket under Larssons ledning vuxit och omfattar nu betydligt över 1 000 band. Femtiotre år som bibliotekarie är nära svenskt rekord!

ändamål. Nr 4, 8 och 10 är placerade i samlingslokaler och 1, 9 och 11 i skollokaler. En betydande upprustning har skett de senaste åren ifråga om lokaler och inventarier, men blygsamma resurser, litet befolkningsunderlag o. d. har gjort, att inget av dessa bibliotek kan sägas fylla mer än de enklaste kraven på bokförsörjning.

I en del av dessa bibliotek kan man utan tvekan tala om helhjärtat och uppoffrande arbete från biblioteka-

riens sida. Så t. ex. beträffande IOGT-biblioteket i Folketorp, som grundades 1906 av skomakaren Adolf Larsson. Det tillgick så, att Larsson svarade på en tävling i tidningen Såningsmannen — närkingen Saxons organ — om bästa svaret på frågan: Vad skulle du göra om du hade 50 kronor. Larssons svar gick ut på att han skulle köpa böcker för att starta ett bibliotek. Det blev pris; dvs. Saxon sände böcker för 50 kronor och därmed var grunden lagd. Adolf Larsson har alltsedan dess varit bibliotekarie — alltså över 53 år — och är det alltfort, fastän hans krafter nu börjar svika honom.

Liknande historia har Hörsta Blåbandsförenings bibliotek. Folkskolläraren Josef Svensson vandrade ut i bygden med en insamlingslista; fick några tiotal kronor och satte igång 1910 och var till sin död en hängiven arbetare i folkbildningens tjänst. Endast några dagar före sin död 1956 skötte han utlåningen i sitt kära bibliotek.

Sammanfattningsvis kan här sägas, att Kumlabygden är mycket väl försedd med bibliotek vad antalet beträffar. Vidare att det kunde vara mycket bättre beställt med servicen inom detta område av folkbildningsarbetet. Det låter sig även sägas att Kumla stad är en bland de få städer i Sverige, som av skattemedel icke betalar ut ett öre till biblioteksväsendet. För stadens del tas alla anslag ur församlingens kassa, som alltså — kort sagt — håller staden med stadsbibliotek. Landskommunen ger anslag till föreningsbiblioteken och uträknat per skattekrona — då alltså även skatten till församlingen medräknas — är utdebiteringen till biblioteken inom stadsområdet 4,11 öre per skattekrona medan landskommunen ger 8,14 öre per skattekrona.

Bibliotekträff i Dohlwitz bokhandel hösten 1955. På bilden syns Evert Örnell, Byrsta, Artur Nordqvist, Åbytorp, Ivar Rydén, Kumla, Josef Svensson, Hörsta, och Lennart Eriksson, Mossby. Dessa träffar är numera en årligen återkommande tradition.

Ur dessa synpunkter är Kumlabygden alltså inget bra exempel. Men på biblioteksintresset — speciellt inom föreningslivet — kan man inte ta miste. Så att exemplet må inte kallas dåligt heller. Inom några få år hoppas vi emellertid att kunna räknas till de goda exemplen. Den som lever får se.

Ett stort steg på vägen togs som sagt våren 1959, då kyrkofullmäktige beslöt dels anställa en heltidsanställd och akademiskt utbildad bibliotekarie, dels också att hyra lokaler i det planerade Folkets Hus, vilket för mycket lång framtid löser bibliotekets lokalfråga och ger Kumla stad det bibliotek det egentligen redan skulle ha haft. Landskommunens biblioteksfråga är dock ännu, när detta skrives, långt ifrån sin lösning.

Denna fråga har emellertid diskuterats preliminärt bland annat i samarbetskommittén för Kumla stad och Kumla landskommun, då man har räknat med biblioteksfilialer i Hällabrottet och Åbytorp samt utlånings-stationer i Sannahed och Hardemo. I den planerade nya skolbyggnaden i Åbytorp beräknas en av dessa filialer kunna inrymmas. I Sannahed hoppas man på att bibliotekslokaler skall kunna inredas i den gamla ålderdomshemsbyggnaden, sedan ett nytt fint ålderdomshem inom några år blivit byggt.

BOKHANDEL OCH BOKUTGIVNING I KUMLA

En skrift som denna skulle inte ens tillnärmelsevis fylla sitt syfte, om man inte ägnade ett kapitel åt bokutgivning och bokhandel i Kumla. Det är dock ingen lätt uppgift att försöka teckna den historiska delen av en sådan översikt. Med god hjälp av andra människors utmärkta minne och kunskaper har dock en del rapsodiska uppgifter här kunnat sammanföras och kan måhända fylla en uppgift att komplettera de bägge tidigare avsnitten av denna skrift.

Vem sålde först böcker i Kumla? Isidor Adolf Bonnier — en broder till Albert Bonnier — utgav år 1920 en större matrikel kallad Anteckningar om svenska bokhandlare intill år 1900, där samtliga orter med kända "bokhandlare" är förtecknade. Dvs. det är här fråga om alla som handlade med böcker. Under rubriken Kumla antecknas att "G. Olsson hade här 1871 handel med böcker, antikviteter, lampor m. m.".

Vem var denne G. Olsson? Mycket talar för att det var urmakaren Gustaf Olsson, född i Vissberga år 1843. Innan han år 1875 öppnade sin uraffär ägnade han sig åt allehanda sysselsättningar och hans intresse för böcker är omvittnat. Han var själv en flitig skribent i skilda tidningar, han samlade böcker och tidningsurklipp från bygden och var under ett antal år bibliotekarie för folkbiblioteket i Kumla. Han var även Svenska turistföreningens ombud under mer än trettio år. Det är dock

Urmakaren Gustaf Olsson (1843-1925) var en trägen arbetare för folkbildningens sak. Både som bokförsäljare, bibliotekarie och författare arbetade han för det tryckta ordets spridning. Främsta insatsen gjorde han inom nykterhetsrörelsen. Ungdomsporträtt.

inom nykterhetsrörelsen — främst då Blåbandsrörelsen — han gjort sina mest kända insatser. Det är väl knappast troligt att han — i den mån han är identisk med den av Bonnier nämnde G. Olsson — i egentlig mening drev bokhandel. Snarast hade han väl en viss bokförsäljning som en bisyssla vid sidan om handel med andra ting. Måhända var hans bildningsintresse drivkraften till att han ville sprida skrifter till allmänheten.

Den första riktiga bokhandeln — dvs. där huvuduppgiften var att sälja böcker — grundades år 1901 av dåvarande köpman Carl Persson. Bokhandeln var under första året inrymd hos skräddare Risbergs, ungefär där Lithells fastighet nu ligger. Redan året därpå flyttade bokhandeln till K. O. Anderssons fastighet på Hagendalsvägen och ytterligare tre år senare fram till torget till den lokal, där Hills manufakturaffär nu residerar.

Carl Persson (f. 1877) var Kumlas första "riktiga" bokhandlare. Sedermera ägare av Rockhammars bruk och Frötuna gård. Redan 1901 startade han Kumla bok- och pappershandel och några år senare det första tryckeriet i Kumla.

Detta hus ägdes av skofabrikör Konrad Andersson men inköptes av Carl Persson 1906, som ägde det till år 1918. Fastigheten byggdes till år 1911 ut till hörnet av Köpmangatan och då flyttade bokhandeln in i den nya lokalen där den förblev till mitten av oktober 1930, då nuvarande lokaler började tas i anspråk.

Inte heller denna bokhandel, som ibland kallades Kumla bokhandel, men egentligen hette Kumla bok- och pappershandel, var renodlad bokaffär. Här tillhandahölls så vitt skilda ting som kinesiskt (eller kanske japanskt?) porslin, leksaker och keramik. Carl Persson var dessutom ombud för de kristna bokförlagen, dvs. rörelsen var också att betrakta som missionsbokhandel.

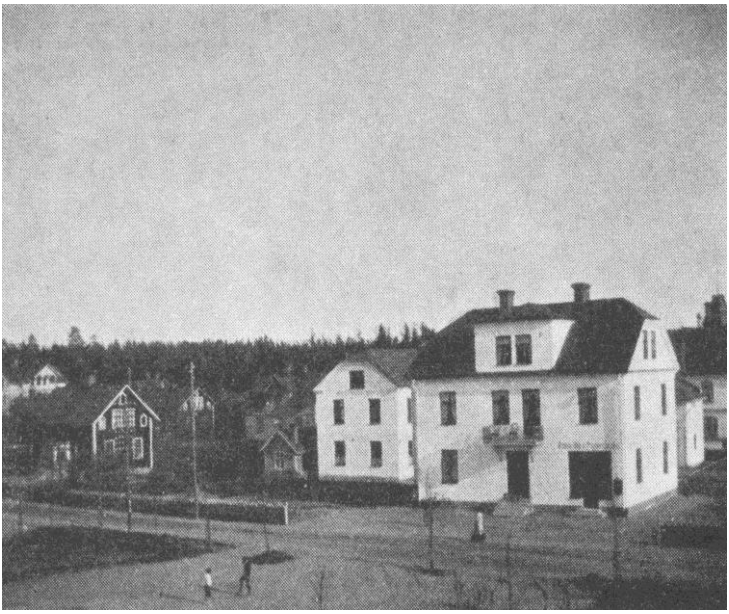

I detta hus flyttade Kumla bokhandel in år 1906. Huset tillbyggdes senare och står ännu kvar vid Kumla torg. I gårdsbyggnaden inrymdes Kumla accidenstryckeri. Till höger skymtar Johanneskyrkan och längst till vänster nuvarande Svea matsalar.

Persson inte bara sålde tryckta skrifter, han var också själv boktryckare. År 1904 hade han i Hallsberg tillsammans med missionären August Hof strand grundat ett tryckeri, men redan efter två år övertog han ensam tryckeriet och flyttade det till Kumla, till gårdshuset i fastigheten, där han drev det till 1913, då det avyttrades till Adolf Frölin, sedermera boktryckare och pappershandlare i Sveg. Den största avnämaren av tryckalstren var givetvis bokhandeln, men rörelsen drevs energiskt och bl. a. stora artiklar märktes påstryck till J. W. Johanson och kommunalskattesedlar till Kumla socken.

I bokhandeln anställdes en ung släkting till innehavaren, nämligen fröken Zandra Persson, då endast 17 år gammal. Efter fem år som biträde — år 1914 — övertog

Fru Zandra Helander i sin bokhandel på 1920-talet. Som synes var det ingalunda enbart böcker som såldes. Fru Helander anställdes i bokhandeln redan 1909, blev ägare 1914 och innehade bokhandeln till år 1929.

hon bokhandeln, medan Carl Persson slog in på andra vägar. Han blev sedermera direktör för Rockhammars bruk och ägare till Frötuna gård. Han lever ännu, och bor 82 år gammal i Örebro. Fröken Zandra — den nya innehavaren — blev sedermera fru Helander och drev affären framåt med energi. År 1921 blev hon kommissionär för Svenska bokförläggareföreningen, och därmed kan man säga att Kumla hade fått sin bokhandel "på riktigt", då den alltså inordnades i det riksomfattande kommissionssystemet, varom skall ordas något längre fram.

Så småningom började Zandra Helander tycka det vara för mödosamt att sköta såväl en framåtgående bokhandel som ett hem, och ville helt ägna sig åt den senare uppgiften. Den 1 november 1929 övertogs bokhandeln

Fru Helander på trappan till sin bokhandel, belägen i den lokal där numera Skocentralen är belägen. Till vänster syns dåvarande G. A. Perssons skoaffär. Före husets tillbyggnad 1911, var bokhandeln inrymd i den lokalen. (Jfr bild på sid. 50.)

av bokhandelsmedhjälparen Algot Dohlwitz från Strängnäs och bytte därvid namn till Algot Dohlwitz bokhandel. Till bokhandelns senare historia skall vi dock så småningom återvända, och dessförinnan kasta en blick på bokmarknaden i övrigt.

Som nämnts var Kumla bokhandel ombud för de kristliga förlagen. Då kommissionärsskapet erhölls 1921 var det kanske naturligt att denna del av bokförsäljningen sköts litet åt sidan och samma år startade J. G. Ahrnholm en missionsbokhandel i fastigheten Köpmangatan 15 (där Nya färghandeln nu är belägen). Efter några år i denna fastighet överflyttades rörelsen till Köpmangatan 20 där samma innehavare drev densamma till år 1954 då den övertogs av Helgelseförbundets förlag.

I en översikt över bokmarknaden i Kumla, kan givetvis inte Helgelseförbundets bokförlag förbigås. En kort

"Dohlwitz hörna" såsom dagens Kumlabor vant sig vid att se den under nära trettio år. Hit flyttade bokhandeln hösten 1930 och här blir den kvar. I samband med jubileumsfirandet utvidgas lokalerna utefter Hagendalsvägen.

historik försvarar väl sin plats, även om den sträcker sig tillbaka före förlagets Kumlatid.

Helgelseförbundet bildades 1888 och förlagsverksamheten påbörjades samma år. Det var i början förlagt till Torps egendom, som ju var högkvarteret även för förbundets verksamhet. Dess första chef var fru Axelina Hedin, som förestod förlaget till sin död 1922. Begynnelsen var givetvis mycket blygsam och det var mest sångsamlingar och småskrifter. Bland de första författarnamnen märkes Emil Gustafsson, Eric Bergquist och C. J. A. Kihlstedt. Sångsamlingar som Betlehemsstjärnan, Solskenet och Förbundssånger utkom under denna första tid.

Detta hus — Stationsgatan 16 — är Kumlas äldsta hus. Det har sedan 1952 inrymt Helgelseförbundets bokförlag, som där numera har sin musikavdelning. Det är ingalunda något stort förlag, men har varit i verksamhet sedan 1888.

Fru Hedin efterträddes av fröken Ruth Pettersson, som skötte förlaget vid sidan om sin syssla som föreståndarinna för evangelisthemmet.

Förlagets största förlagsartikel genom tiderna är Emil Gustafssons samlade skrifter om 466 sidor, vilken utkommit i sex upplagor och alltfort är efterfrågad.

Årligen återkommande förlagsartikel är missions- och julkalendern Förbundsfacklan, som går ut i cirka 5 000 exemplar och numera tryckes på Kumla Tryckeri liksom flera av förlagets övriga alster. Årligen återkommande är också jultidningarna Stjärnglimtar och Julens stjärna samt traktattidningen Glädjebud och sommartidningen till de årliga Torpkonferenserna: Förbundshälsning. Förlaget utger kontinuerligt missions- och uppbyggelseböcker samt sånger bl. a. för strängmusik. En stor utgåva av den omredigerade sångboken Förbundstoner blev klar 1957 och innehåller 735 sånger.

En interiör från Dohlwitz bokhandel på 1940-talet. Vid disken står dåvarande personalen fröken Gunnel Bohlin, herr Harry Sohlman, bokhandlare Algot Dohlwitz och fröken Karin Karlsson.

Förlaget flyttade år 1952 från Götabro till Kumla stads äldsta hus, Stationsgatan 16, medan missionsexpeditionen är inrymd i fastigheten bredvid. Förlagschef är Einar Andersson.

I Kumlabygden har det i många år funnits en viss bokutgivning av annat slag, även om den naturligtvis varit blygsam. Sålunda var J. L. Saxon verksam i slutet av 1870-talet och utgav här flera tidningar och påbörjade i varje fall arbeten som senare kom ut i bokform.

Gustaf Olsson, som nämndes i början av denna översikt, var heller inte främmande för dylik verksamhet, men det var mest tidningar han furnerade med material.

År 1924 gav en Kumlaskomakare ut en diktsamling under titeln Sånger till hembygden. Hans namn var P. M. Rydén och häftet kom ut på hans eget förlag.

En författarinna, som var känd över hela vårt land, var Lydia Lithell, som av trycket utgav ett stort antal sånger av andligt innehåll, varav den mest kända väl torde vara "Jag har hört om en stad . . .".

En flitig bokutgivare har varit Nils Helander på Kumla Tryckeri. Små böcker om Kumla skrev han redan 1922 och 1925, den senare utkom på Kumla Bok-- och Pappershandels förlag. Han har även författat en rad minnesskrifter, som olika föreningar givit ut. Hans mest kända utgivning är givetvis Kumla Julblad som utkommit kontinuerligt sedan 1930. Den är egentligen unik i hela landet, även om vissa jämförelser med andra publikationer kan göras. Julbladet hade några föregångare; sålunda utgav Helander 1919 Julefrid, 1920 God Jul och 1925 Hembygdens Jul.

År 1956 utgav Helander på Kumla Julblads förlag en bok av Hugo Eriksson: Medan lägerelden brinner men hade redan 1953 stått som redaktör och huvudsaklig författare för en bok om Hjo och Guldkroksbygden. Vid tryckeriets 40-årsjubileum 1957 utgavs boken Mer skomakare än folk med Helander och Tage Tapper som författare.

Tillsammans med Dohlwitz bokhandel har tryckeriet utgivit lokaltelefonkatalogen över Kumla sedan 1935. Vidare kan märkas Kumlatidtabellen från 1940 och en Kumlaalmanacka, som utkommit ända sedan 1918.

Det kanske även kan tilläggas att Helander trycker och medverkar i ett flertal tidningar såsom Blåklint (redaktör Artur Nordqvist) som tryckes i Kumla sedan 1944 men utkommit sedan 1907. Samma gäller Kumla kyrkoblad (redaktör Gunnar Jönsson) och de första Barnens Dags-åren utgavs Barnens Dagblad (redaktör Eric Samuelsson) med illustrationer av John Norlander.

Kumla Tryckeri har alltsedan år 1917 varit inrymt i samma byggnad fastän den flera gånger om- och tillbyggts. Härifrån har utgått ett mycket stort antal böcker och tidningar. Kumla Julblad — utgivet sedan 1930 — är boktryckare Nils Helanders stora insats i Kumlas kulturliv.

Under senaste årtionden har Kumla blivit fristad för ett stort antal utlänningar, framförallt balter. En av dessa, en estländare Arnold Mändla, har utgivit ett par diktsamlingar under sin Kumlatid Varjuelu (1954) och Varjude vang (1956). Han har även skrivit skådespel som brukar uppföras, när esterna har sina årliga sammankomster bl.a. i Kumla.

Sist bör man väl också nämna den bokutgivning som staden och landskommunen svarar för. Därmed avses inte det återkommande trycket för stads- och kommunalfullmäktige, utan dels Hardemoboken utgiven av Kumla landskommun 1955, och Kumlabygdens historia, som utgives av Kumla stad och landskommun gemensamt med bibliotekarie Jonas Samzelius som redaktör och vars första del beräknas utkomma under 1960.

Låt oss nu återvända till bokhandeln.

Först en orientering om den svenska bokhandelns organisation som är särpräglad och skild från alla andra länders. Bokhandeln och bokutgivningen domineras av stora organisationer. Bokförläggareföreningen är redan nämnd, — den utser kommissionärer s.k. A-bokhandlare och B-bokhandlare. Kommissionssystemet innebär att samtliga A-bokhandlare får minst ett kommissionsexemplar av varje bok som utgivits av bokförläggareföreningens medlemmar plus ytterligare en del andra. Distributionen sker genom ett särskilt företag A/B Seelig & Co, som grundades redan 1848 men blev aktiebolag 1917. Aktierna ägs av de svenska bokhandlarna. Detta företag samlar upp beställningar och sköter sammanpackning av de olika förlagens leveranser liksom man även uppbär större delen av likviderna. Genom detta system nås flera stora fördelar. Samtliga bokhandlare i Sverige kan på sina hyllor ha exemplar av praktiskt taget vilken nyutkommen bok som helst att lägga fram för kunden, men behöver inte för sin del inköpa den. Han har så att säga gratislager av de nyutkomna böckerna. De skall sedan redovisas och kan återfordras av förlagen vid behov. Det innebär också att bokhandlarna kan sköta sina affärer mycket enkelt och inte själva behöver ha att göra med det stora antal förläggare som finnes. Fraktkostnader o. d. sänker till det lägsta möjliga och snabbheten i förlagsleveranserna är påfallande.

Samma organisation, Svenska bokförläggareföreningen, äger Bokcentralen som tillkom 1945 och som främst skall furnera B-bokhandlarna med böcker. Vidare finnes Importbokhandeln (grundad 1936) och Svensk bokimport (grundad 1953) vilka håller medelstora och mindre bokhandlare med lager av utländsk litteratur, medan de större bokhandlarna i storstäderna oftast har utländska

Dohlwitz bokhandel med en interiör som nu blott är ett minne. Ny inredning och nu (år 1959) en betydande utvidgning av lokalerna gör att besökaren numera får en annan bild av bokhandeln. I lagret finns sällan under 20 000 böcker.

avdelningar med egen import. Ytterligare en organisation är Svensk boktjänst, som tillhandahåller gemensamma kataloger samt skylt- och reklammaterial.

En annan stor organisation är Svenska bokhandlareföreningen där alla bokhandlare är anslutna och som utformat vissa gemensamma regler för sitt handlande.

Den 1 november 1929 övertog alltså Algot Dohlwitz Kumla bokhandel som därvid blev Algot Dohlwitz bokhandel. Efter knappt ett år, närmare bestämt den 13 oktober 1930, flyttade han över till den lokal där bokhandeln nu är. Huset, som byggdes 1925, inrymde i denna lokal Kullbergs manufakturaffär, och Dohlwitz övertog inte bara lokalen utan även inredningen som använ-

des under lång tid till den byttes ut mot en mera ändamålsenlig och modernare.

Dohlwitz kom från sin födelsestad Strängnäs, där han dels gjort sig känd som skicklig bandyspelare, dels som bokhandelsmedhjälpare i Oskar Eriksons bokhandel. Hans första dag i en bokhandel var den 23 augusti 1915 då han började som elev utan betalning. Han arbetade sedan i samma bokhandel till år 1929, då han svarade på en annons om en bokhandel som var till salu i en mellansvensk industriort. Och så kom han till Kumla.

Liksom Carl Persson tidigare haft sortiment av kinesiskt porslin och leksaker, hade Dohlwitz i begynnelsen ett sortiment som han nu delvis lämnat. I annonserna från de första åren reklameras för ramar, tavlor, kameror och fotoartiklar, portmonnäer, plånböcker, portföljer, skrivställ i marmor, grammofonskivor och noter, dvs. ett sortiment som endast delvis lever kvar och som kommer i skymundan för de stora varorna, böcker och pappersvaror.

En bläddring i tidningarna med annonser från den tiden är på sitt sätt roande. Sålunda annonseras noter ur Kumla-revyn Vi träffs igen, samt ur filmerna Kärlek och kassabrist och En stilla flirt. Och 1936 annonseras vårens schlagers med Kumlaschottis på grammofonskiva å 1:65.

Även Dohlwitz bokhandel har bedrivit en viss förlagsverksamhet. Lokaltelefonkatalogen är redan nämnd. Kumla-post var en god artikel redan på 1930-talet och som förläggare av vykort över Kumla och bygden däromkring torde ingen annan kunna konkurrera. Kumla-mappen med teckningar av Torbjörn Axelman år 1955 är en förlagsartikel och Närke-Västmanland — En resa

Vid Dohlwitz bokhandels 20-årsjubileum 1949 firades en minnesrik Bokens dag i Kumla. Prins Wilhelm medverkade med ett anförande och alla hade kungligt roligt. Dessa bokaftnar har blivit en tradition och brukar dra fullsatta Folkets hus.

i färg är Dohlwitz tillsammans med andra bokhandlare i de båda landskapen förläggare för. Den utkom 1953.

En bokhandlare med ansvar engagerar sig också i en viss utåtriktad verksamhet, t.ex. bokaftnar, författaraftnar eller Bokens dag eller vad det nu kan kallas vid olika tillfällen och på olika orter. Detta gäller även Dohlwitz.

Den 5 december 1941 anordnade Nerikes Allehanda en författarafton i vilken Algot Dohlwitz hade viss del. Medverkande var då Sven Stolpe, Margit Palmaer, Johannes Edfeldt och Irja Brovallius. Och den 22 november

1944 anordnas Bokens dag med ABF, Örebro-Kuriren och Dohlwitz bokhandel som arrangörer. Då gästades Kumla av Gurli Hertzman-Ericsson, Gustaf Sandgren, Lars Ahlin och Wilhelm Juhlinder. Vid detta tillfälle arrangerades en utställning av folkskollärare John Norlander, där man fick följa det skrivna ordet från runstenen och framåt i tiden. I samband med denna utställning hölls olika "aftnar" med medverkan av bokhandlare Dohlwitz, med sagostunder o. d.

Den "största" Bokens dag som anordnats stod Algot Dohlwitz ensam för. Det var vid sitt 20-årsjubelium som bokhandlare 1949, då gästerna var Prins Wilhelm, Carl-Olov Bergström och Dagmar Lange, alias Maria. Lang, som spirituellt berättade om "Mordet på Observatoriekullen". En kunglig afton, då alla hade kungligt roligt.

Även bokens dag 1951 var minnesrik, med Bengt Danielsson — Kontikiman m.m. — Albert Viksten och Mårten Edlund.

Den uppmuntrade till fortsättning och 1953 fick Kumlaborna höra Ove Husahr, Maria Wine, Olle Carle, alias kåsören Cello och den store bibelsamlaren Eskil Hellman.

Också på andra sätt har Algot Dohlvitz förstått att knyta kontakter och bana väg för boken. Sålunda har Kumla då och då gästats av författare, som då signerat sina böcker i bokhandeln. Nämnas bör forskningsresanden Sten Bergman och Eric Williams, författare till "Trähästen".

Till de båda ålderdomshemmen i Kumla stad — Solbacka — och i landskommunen — Sannahed — har genom Dohlwitz initiativ skänkts grundstommen till bibliotek. Detsamma har skett beträffande Länkarnas lokal i Kumla.

Bibliotekarierna har Dohlwtiz aldrig betraktat som konkurrenter utan som sina bästa vänner. Sedan många år tillbaka anordnas varje höst bibliotekarieträffar i bokhandeln med något litet program och resonemang om årets böcker kring en kopp kaffe, och ett litet gratislotteri där vinsten naturligtvis är en bok.

Som ett led i det utåtriktade arbetet har bokhandlare Dohlwitz alltid ställt sig till förfogande för olika föreningar och tagit initiativ till litteraturtimmar i Kommunala realskolan. Och givetvis har han sedan början av 1930-talet ett stort antal läsecirklar igång. När Algot Dohlwitz blickar tillbaka på sina stora försäljningssuccéer genom åren, är det markant så Kumla- och Närkesbetonade de är. Den första stora succén var Evert Sahlbergs Enslingen på Bockön, som ju har stark anknytning till Kumla och Hallsberg. J. L. Saxon: I handelsbod på 1870-talet handlade delvis om Kumla och blev 1932 års succé. Från 1936 kan antecknas Berit Spong: Sju år i Närke och 1937 Irja Brovallius: Synden på Skruke och 1938 återkommer både Berit Spong och Irja Brovallius med Spelet på Härnevi respektive Elida från gårdar. Och 1949 återkommer Berit Spong med Sjövinkel men slår ändå rekordet 1952 med Bröder i Christo. Och 1957 är det Helander-Tapper: Mer skomakare än folk som toppar listan. Det torde också vara få bokhandlare som så energiskt intresserar sig för att alltid hålla ett gott urval Närkeslitteratur i lager, både äldre och nyare.

Algot Dohlwitz har också minnen av sina kunder. Minnen som är värda att bevara. Timmermannen Carl Cederlund i Byrsta som alltid anslog en del av sin folkpension till bokinköp. Eller skomakaren C. A. Hall från Nalavi, som köpte och läste de stora filosoferna och

behärskade flera främmande språk. Eller skomakaren Sundqvist, som var specialist på rysk litteratur.

En sådan här liten historik vore inte fullständig om man inte nämner att Algot Dohlwitz givetvis är A-bokhandlare och dessutom uppburen bland kollegerna. Han är sedan 1945 ordförande i Bokhandlareföreningens Bergslagskrets, som omfattar Närke, Västmanland, Värmland och Dalarna och är en av åtta likadana kretsar, som föreningen indelas i. Dessförinnan var han kretsens sekreterare.

Den 19 december 1958 inregistrerades av Kungl. patent- och registreringsverket A. Dohlwitz Bokhandel Aktiebolag, varigenom bokhandeln även fick en ny företagsform.

Sitt trettioårsjubileum firar Algot Dohlwitz med att utvidga sina lokaler. Den lokal som tidigare innehafts av fotoaffären Kamerabilden, lägges till den nuvarande alltför trånga bokhandeln, som därefter ännu bättre kan fylla sin stora uppgift. Att förse Kumlaborna med goda, roliga och nyttiga böcker.

EFTERSKRIFT

Denna skrifts titel är naturligtvis alldeles för pretentiös. Givetvis skulle också innehållet ha varit avsevärt fylligare för att göra rättvisa åt titeln "Böckernas Kumla". Detta gäller såväl de redan skrivna kapitlen, som de oskrivna. De oskrivna borde ha handlat om Kumla i facklitteraturen; om boksamlare i Kumla; om boktryckerier i Kumla samt om författare i Kumla (bl. a. sådana som ej skrivit *om* Kumla). Om denna skrift en gång i framtiden kan få en fortsättning av angivet innehåll, är det dock ingen som vet. Allra minst författaren.

Jag vill till sist använda denna plats att tacka några av de många som med stor beredvillighet hjälpt mig i mitt arbete med sammanställande av denna skrift. Framför allt utgivaren, bokhandlare Algot Dohlwitz, som icke förtröttats i sitt intresse för att underlätta mitt icke alltid så lätta värv. Godsägare Carl Persson, Örebro, den förste bokhandlaren i Kumla, har lånat ut unika fotografier, vilket också fru Zandra Helander gjort. Förlagschef Einar Andersson har bistått mig med annars svåranskaffade upplysningar. Boktryckarna Nils och Gunnar Helander, har dels hjälpt mig med material till skriften, lånat ut klichéer till den och framförallt givit skriften en tilltalande typografisk dräkt. Övriga hjälpare — ej här nämnda — är alla inneslutna i min tacksamhet.

TAGE TAPPER

LITTERATURFÖRTECKNING

OTRYCKTA KÄLLOR:

Kumla kyrkoarkiv: Handlingar från folkskolestyrelsen 1937.
Kumla landskommuns arkiv: Diverse handlingar om biblioteken.
Logen Hvarandras Hjälps arkiv: Bibliotekskliggare och protokoll.
Saxons Närkesarkiv, Örebro: Diverse handlingar.

MUNTLIGA UPPLYSNINGAR:

Andersson, Einar, förlagschef,
Arbin, Charles, bibliotekarie,
Dohlwitz, Algot, bokhandlare,
Helander, Nils, boktryckare,
Helander, Zandra, fru,
Larsson, Adolf, lägenhetsägare,
Persson, Carl, bokhandlare f. d.,
Svensson, Josef, överlärare t.

TRYCKTA SKRIFTER:

Alm, Ivar: Den profeterande prästdottern Margareta i Kumla. Kumla Julblad 1950, Kumla 1950.

Almqvist, Bertil: Humlan från Kumla och 5 visor till. Stockholm 1948 (Tryckt i Köpenhamn).

Almqvist, Carl Jonas Love: Baron Julius K.* Stockholm 1835.

Almqvist, Carl Jonas Love: Det går an. Stockholm 1952.

Attorps, Gösta: Barn av sin tid. Stockholm 1926.

Attorps, Gösta: Skolan och landskapet. STF:s årsskrift 1951. Stockholm 1951.

Axelman, Hildegard: Sparbanken och bygden under de hundra åren. Kumla sparbank 1848–1948. Kumla 1948.

Bergman, Hjalmar: Knutsmässo marknad. Stockholm 1916.

Bergqvist, Herman: I böckernas värld. Stockholm 1950.

Bernhardsson, Carl Olof: Lynchstämning. Brottets krönika, del II. Stockholm 1955.

Bertha: Kumla-martyren. Örebro 1913.

Bonnier, Adolf Isidor: Anteckningar om svenska bokhandlare intill år 1900. Stockholm 1920.

Djurklou, Gabriel: Svenska sagor och sägner. Kungl. Gustav Adolfs Akademin nr 5. Utgivna av Jöran Sahlgren. Stockholm 1943.

Engström, Albert: Riksdagsgubbar. Med Hexameter. Sthlm 1915.

[Forslund, Maja]: Byar och bygder. Särtryck ur Nerikes Allehanda. Örebro 1933.

Grafström, A. A.: Lefnadsteckning. F. M. Franzéns, Skaldestycken. Band 7. Örebro 1861.

Hambraeus, Axel: Marit. Historien om en tapper dalakvinna. Norrköping 1955.

Hedberg, Olle: Vänstra kinden eller En svensk tiger. Sthlm 1954.

Helander, Nils: Kumla i ord och bild. Kumla 1925.

Helander, Nils: Kumla. Svenska stadsmonografier. 1946.

Helander, Nils: Lite tryckerihistoria. Kumla Julblad 1947. Kumla 1947.

Henriksson, Alf: Se Skolradio.

Jansson, Sven B. F.: Runinskrifterna i Närke. Från bergslag och bondebygd 1952. Örebro 1952.

Julin, Henning: Kumla den 16 juni 1824. Kumla Julblad 1950. Kumla 1950.

[Kjellstrand, A]: Fem vackra sånger. Uddevalla 1913.

Knutsson, Gösta: Pelle Svanslös och Mästerkatten i stövlar. Örebro 1958.

Kumla Julblad: Se Helander, Julin, Svensson och Tapper.

Kumla sparbank: Se Axelman.

[Linder, Erik Hj.]: I Närke. Poesi och prosa. Uddevalla 1954.

Linder, Erik Hj.: Stenarna där barn jag lekt. Stockholm 1942.

Linderholm, Emanuel: Margareta i Kumla. Risebergaboken. Stockholm 1931.

Lo-Johansson, Ivar: Stockholmaren. Stockholm 1954.

Lundqvist, Martin: Kulturglimtar från Kumla i gångna tider. Örebro-Karolinaren, november 1952. Falköping 1952.

Lundström, Gösta: Sångens och skönhetens hem. Till Hembygden 1947. Stockholm 1947.

Molin, Adrian: Landskapskynnen. Stockholm 1930.

Nordh, Bernhard: Kämpa mot ödet. Östersund 1952.

Oljelund, Ivan: Arbetarbohem. Stockholm 1953.

[Ramel, Povel]: Gitarralbum med 8 av Povel Ramels bästa låtar. Norrviken 1958.
Risebergaboken: Se Linderholm.
Rydén, P. M.: Sånger till hembygden. Kumla 1924.
Samzelius, Jonas L:son: Kumla kyrkas räkenskapsbok 1421–1590. Uppsala 1946.
Samzelius, Jonas L:son: S:t Tyrgils. Till Hembygden 1949. Stockholm 1949.
Saxon, J. L.: Bönnera där hemma. Stockholm 1922.
Saxon, J. L.: I handelsbod på 1870-talet. Stockholm 1932.
Saxon, J. L.: Närke och närkingarne i sången och dikten I. Örebro 1926.
Saxon, J. L., Närke och närkingarne i sången och dikten VI. Örebro 1932.
Saxon, J. L.: Märkliga litterära minnen från Tjälvesta. Askersund 1927.
Silfverstolpe, Malla: Memoarer. Stockholm 1914–1920.
Skolradio: Häfte 171, läsåret 1956–57. Stockholm 1956.
Spong, Berit: Bröder i Christo. Stockholm 1952.
Spong, Berit: Sju år i Närke. Stockholm 1935.
Starbäck, C. *Georg:* Engelbrekt Engelbrektsson. Stockholm 1908.
Svensson, Josef: Den gamla gården. Kumla Julblad 1956. Kumla 1956.
Tapper, Tage: Historien om en silversked. Kumla Julblad 1955. Kumla 1955.
Tapper, Tage: Lundmarkska skolan i Hardemo. Kumla Julblad 1953. Kumla 1953.
Till Hembygden: Se Lundström och Samzelius.
Wadström, Carl Gustaf: Några stunder vid lyran. Stockholm 1833.
Waldén, Bertil: Hardemo, En sockenkrönika. Uppsala 1955.
Widén, Jonas: Om Kumla socken i Nerike. Stockholm 1857.
Wieslander, Henning: Poesi och personhistoria. Samfundet Örebro Stads- och Länsbiblioteks Vänner Meddelande N:o XX. Örebro 1952.
Örebro-Karolinaren: Se Lundqvist.

PERSONREGISTER

Ahlin, Lars, författare 62
Albert, sergeant 20
Alm, Ivar, teol. dr 66
Almqvist, Bertil, tecknare 35, 66
Almqvist, Carl Jonas Love, författare 19, 20, 21, 66
Andersson, E. J., prost 12
Andersson, Einar, förlagschef 55, 65, 66
Andersson, K. 0., fastighetsägare 48
Andersson, Konrad, fabrikör 49
Ankarcrona, Gustaf, konstnär 21, 23
Arbin, Charles, föreståndare 39, 41, 66
Ahrnholm, J. G., missionsbokhandlare 52
Aspling, Edvin, folkskollärare 39
Atterbom, P. D. A., skald 14, 17

Attorps, Gösta, fil. dr 24, 66
Axelman, Hildegard, adjunkt 66
Axelman, Torbjörn, studioregissör 60
Belgsting, väpnare 11
Bellman, Carl Mikael, skald 12
Bergegren, Hinke, redaktör 22, 23
Bergman, Hjalmar, författare 9, 35, 66
Bergman, Sten, forskningsresande 62
Bergqvist, Eric, skriftställare 53
Bergqvist, Herman, kamrer 66
Bergström, Carl-Olof, lektor 62
Bernhardsson, Carl Olof, skriftställare 66
Bertha (pseudonym) 66
Berzelius, Jöns Jakob, vetenskapsman 13
Bohlin, Gunnel, bokhandelsbiträde 55
Bonnier, Albert, bokförläggare 47
Bonnier, Isidor Adolf, bokförläggare 47, 48, 67
Brovallius, Irja, författarinna 35, 61, 63
Bureus, Johannes, språkforskare 10
Byström, Åke, major 30
Carle, 011e, kåsör 62
Cederlund, Carl, timmerman 63

Cello, se Carle

Danielsson, Bengt, upptäcktsresande 62
Djurklou, Gabriel, forskare 33, 34, 67
Dohlwitz, Algot, bokhandlare 7, 52, 53, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66
Edfelt, Johannes, författare 61
Edlund, Mårten, författare 62
Ekdahl, Erik, överlärare 39
Elisif, jungfru 10

Engelbrekt,, riksföreståndare 10, 68
Engström, Albert, professor 32, 67
Eriksson, Hugo, skoarbetare 56
Eriksson, Lennart, kontorist 45
Eriksson, Oskar, bokhandlare 60
Erlandsson, Nils, kominister 27, 28, 29, 30
von Essen, se Silfverskiöld
Falk, Axel P., prost 38
Forslund, Karl Erik, författare 21, 23
Forslund, Maja, folkminnessamlare 67
Franzén, Frans Mikael, biskop 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 67
Franzén, Henriette, prästdotter 14
Franzén, Rosina, prästdotter 14
Frietzky, Claes de, statsman 15, 37, 39
Frölin, Adolf, boktryckare 50
Geijer, Erik Gustaf, professor 13, 14
Geting, handlare 23, 24
Grafström, A. A., prost 14, 67
Grottius, se Romell
Gustaf II Adolf, kung 12
Gustafsson, Emil, skriftställare 53, 54
Gustafsson, L. E. riksdagsman 32, 33
Hall, C. A., skomakare 63
Hallgren, Per, skolpräst 40
Hallman, Johan Göstaf, teolog 10
Hambraeus, Axel, präst 23, 67
Hedberg, 011e, författare 30, 67
Hedin, Axelina, fru 53, 54
Heidenstam, Verner von, författare 35
Helander, Gunnar, boktryckare 4, 65
Helander, Nils, boktryckare 56, 57, 63, 65, 66, 67
Helander, Zandra, bokhandlare 50, 51, 52, 65, 66
Hellman, Eskil, komminister 62
Henriksson, Alf, redaktör 32, 67
Hertzman-Ericsson, Gurli, författarinna 62
Hill, Anna, affärsinnehavare 48
Hof berg, Carl Johan, skolpräst 38
Hofstrand, August, missionär 50
Holmström, Walter, konstnär 4
Hugo, Herr 10
Huzåhr, Ove, författare 62
Håkansson, se Erlandsson
Häger, Mikael, se Oljelund
Höglund, Zeth, redaktör 6
Hörstadius, Johan Erik, överdirektör 20, 21
Jansson, Sven B. F., professor 9, 11, 67
Jeremias i Tröstlösa 35
Johanson, J. W., handlande 50
Juhlinder, Wilhelm, lutsångare 62
Julin, Henning, byggnadsintendent 67
Jönsson, Gunnar, kyrkoherde 56
K*, Julius, baron 19, 66
Karlsson, Karin, bokhandelsbiträde 55
Karneus, se Magnusson
Kihlstedt, C. J. A., skriftställare 53
Kjellstrand, A., boktryckare 67
Knutsson, Gösta, magister 32, 67
Kullberg, Carl, manufakturhandlare 59

Lang, Maria, se Lange
Lange, Dagmar, rektor 62
Larsson, Adolf, bibliotekarie 43, 44, 66
Larsson, Lars Erik, tonsättare 32
Lenngren, Anna Maria, författarinna 14
Lewenhaupt, Eugen, förste bibliotekarie 38
Lewenhaupt, Gustaf, greve 14
Linder, Erik Hj., fil. dr 67
Linderholm, Emanuel, professor 67
Lithell, Lydia, författarinna 56
Lithell, Oskar, fabrikör 48
Lo-Johansson, Ivar, författare 26, 67
Lundmark, Anders, brukspatron 40
Lundqvist, Martin, apotekare 14, 67
Lundström, Gösta, biskop 67
Lundsbacka-Ingrid, troll 34
Luther, Martin, teolog 16, 17
Magnusson, Georg, kyrkoherde 28, 29
Malmström, Bernhard Elis, skald 14, 16
Margareta, prästdotter 12, 66, 67
Marit, dalakvinna 23
Moliere, J. B. P., fransk dramatiker 18
Molin, Adrian, skriftställare 23, 67
Mändla, Arnold, skriftställare 57
Nordh, Bernhard, författare 24, 25, 67
Nordqvist, Artur, folkskollärare 45, 56
Nordström, Ludvig, författare 9
Norlander, John, folkskollärare 56, 62
Odin, forngud 17
Oljelund, Ivan, författare 22, 23, 67
Olsson, Gustaf, urmakare 47, 48, **55**
Palmaer, Margit, författarinna 61
Persson, G. A., skohandlare 52
Persson, Carl, bokhandlare 48, 49, 50, 60, 65, 66
Persson, Zandra, se Helander
Pettersson, beredskapsman 31
Pettersson, Ruth, föreståndarinna 54
Ramel, Povel, schlagerförfattare 35, 68
Ricksson, Levi, se Jeremias
Risberg, skräddare 48
Romell, Lars, fil. dr 26, 27
Rydén, Ivar, skoarbetare 45
Rydén, P. M., skomakare 55, 68
Sahlberg, Evert, redaktör 63
Sahlgren, Jöran, professor 67
Salminen, Ester, lärarinna 26
Samuelsson, Eric, länsbostadsdirektör 56
Samzelius, Jonas, förste bibliotekarie 10, 57, 68
Sandberg, J. G., professor 13
Sandgren, Gustaf, författare 62
Sandsten, Jonas Eric, lärare 38
Saxon, J. L., redaktör 21, 23, 30, 32, 44, 55, 63, 68
Schytte, herre till Tjälvesta 12
Sergel, Tobias, skulptör 39
Silfverskiöld, Charlotta Elisabet, grevinna 15, 16
Silfverstolpe, Malla, författarinna 14, 68
Sjöberg, Birger, författare 9
Sohlman, Harry bokhandlare 55
Spong, Berit, författarinna 9, 27, 30, 63, 68

Starbäck, C. Georg, författare 10, 68
Stolpe, Sven, fil. dr 61
Strid, beredskapsman 31
Sundqvist, skomakare 64
Svensson, Josef, överlärare 44, 45, 66, 68
Tapper, Tage, kommunalkamrer 7, 56, 63, 68
Tham, Wilhelm, överintendent 42
Tegnér, Esaias, biskop 13, 14, 17
Tyrgils, helgon 10
Wadström, Carl Gustaf, jurist 17, 18, 68
Waldén, Bertil, landsantikvarie 68
Wallin, Johan Olov, skald 13, 14
Wester, Sophia, prästfru 14
Videbert, Sara, glasmästaredotter 20
Widén, Jonas, fil. dr 68
Wieslander, Henning, centralbibliotekarie 68
Viksten, Albert, författare 62
Wildberger, se Bergegren
Wilhelm, svensk prins 61, 62
Williams, Eric, författare 62
Wine, Maria, författarinna 62
Ärnbjörn 9, 11
Örnell, Evert, lantbrukare 45

KOMMANDITBOLAGET KUMLA TRYCKERI
1959